

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Valvotun koevapauden palveluohjausmallin kehittäminen

Raivisto, Anne

2014 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

Valvotun koevapauden palveluohjausmallin kehittäminen

Raivisto Anne
Rikosseuraamuslana ko.
Opinnäytetyö
Huhtikuu, 2014

Raivisto Anne

Valvotun koevapauden palveluohjausmallin kehittäminen

Vuosi

2014

Sivumäärä

62

Rikosseuraamusasiakkailta on muuta väestöä huomattavasti enemmän terveys-, päihde- ja työllistymisongelmia. Vankien sosiaalinen asema yhteiskunnassa on heikko. Työttömyys lisää entisestään huono-osaisuutta ja syrjäytymistä. Valvottu koevapaus mahdollistaa vangin sijoittumisen yhteiskuntaan asteittain. Opinnäytetyön tarkoituksena oli teoriatiedon ja asiantuntijahaastatteluiden avulla saada tietoa palveluohjauksen kehittämistä varten. Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda palveluohjausmalli, jonka mukaan Järvenpään kaupungissa toimitaan valvotun koevapauden toimintavelvoitteen osalta jatkossa. Opinnäytetyö on toteutettu toimintatutkimuksena.

Palveluohjausmalli on kehitetty työttömiä järvenpääläisiä varten. Hyvin suunniteltu valvottu koevapaus tarjoaa mahdollisuuden kattavaan työ- ja toimintakyvyn arviointiin sekä työllistymistä edistäviin suunnitelmiin. Koevapauden aikana on mahdollista kartoittaa vangin palvelutarve ja moniammatillisella työskentelyllä tukea vangin sijoittumista yhteiskuntaan.

Palveluohjaus tukee vangin mahdollisuuksia päästä tarvittavan tuen piiriin, jotta motivaatio ja muutoshalukkuus jättää rikollinen elämäntapa säilyisi. Tavoitteena on siten myös uusintarikollisuuden ehkäisy. Opinnäytetyössä kuvataan myös moniammatillisen kehittämistyön prosessia ja työmuotojen kehittämistä julkisella sektorilla. Valvotun koevapauden palveluohjausmallia voi käyttää myös vapautuville vangeille suunnatussa työvalmennuksessa. Tässä opinnäytetyössä kehitetyllä toimintatavalla voidaan kartoittaa jatkossa myös heidän työ- ja toimintakykyään sekä palvelutarvettaan vapautumisen jälkeen.

Asiasanat: Valvottu koevapaus, työttömyys, palveluohjaus, työ- ja toimintakyvyn arviointi

Raivisto Anne

Service oriented guidance model in supervised probationary freedom

Year	2014	Pages	62
------	------	-------	----

Compared to the population in general, the offenders encounter more health, intoxication and employment problems. Additionally, their social status in society is weak. The unemployment further enhances their displacement and separation from an every-day life. The opportunity of a supervised probationary freedom is a possibility for a phased adjustment back to the society. The objective of the thesis was to obtain more information on the service oriented guidance and its further development based on theory and expert interviews. The goal was to create a model according to which the city of Järvenpää will supervise the supervised probationary freedom procedure and its success now and in the future.

This service oriented guidance model has been designed for the unemployed in Järvenpää. When planned properly, it provides a possibility for an extensive competence evaluation and plans enhancing their employment possibilities. During the sentence it is possible to lay out the exact needs of the offenders to create a personal service plan, and with multi-occupational assignments to support the offenders to readjust back in the society. The service oriented guidance model assists them to get the appropriate support they need in order to maintain the motivation and leave the criminal life and history behind. The goal, therefore, is the prevention of recidivism.

The thesis will also describe the multi-professional development process and further enhancements in the public sector. Furthermore, the service oriented guidance model can be used for released offenders in a specifically directed work orientation model and model out their work competences and need for the service after release.

Keywords: supervised probationary freedom, unemployment, service oriented guidance, work orientation and competence

Sisällys

1	Johdanto	6
2	Opinnäytetyön toteutus	7
3	Valvottu koevapaus osana asteittaista vapauttamisjärjestelmää	9
	3.1 Valvotun koevapauden valmistelu	12
	3.2 Valvotun koevapauden toimintavelvoite	13
	3.3 Vankiloiden työtoiminta.....	15
4	Vankien sosiaalisen kuntoutumisen tukeminen	16
	4.1 Vankien terveydentila ja työkyvyn arviointi	17
	4.2 Vankien päihde- ja mielenterveysongelmat.....	20
5	Palveluohjaus työmenetelmänä	23
6	Työttömyyden määrittelyä	26
	6.1 Vankien työttömyys ja syrjäytyminen	28
	6.2 Keinoja syrjäytymisen ehkäisyyn	32
	6.3 Työllisyysneuvonta Järvenpäässä	36
7	Kehittämistyön toteutus	38
	7.1 Vapautuvien vankien palveluohjauksen kehittämisen taustaa	38
	7.2 Valvotun koevapauden palveluohjauksen kehittäminen	40
	7.3 Työllisyysyksikön rooli kehittämissä	44
8	Valvotun koevapauden palveluohjausmalli.....	48
9	Yhteenveto.....	54
10	Pohdinta	57
	Lähteet	59

1 Johdanto

Järvenpään kaupungin eri toimipisteiden työntekijät ovat tuoneet esille vuosina 2012-2013, että vankiloista otetaan yhteyttä yhä enemmän valvottuun koevapauteen hakevien asioissa. Yhteydenottoja ja tiedusteluita valvotun koevapauden toimintavelvoitteen järjestämisestä on tullut aikuissosiaalityöhön, mielenterveys- ja päihdetyön yksikköön, nuorisokeskukseen sekä työllisyysyksikköön sekä rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiltä ja vangeilta.

Valvotun koevapauden ajaksi on toivottu suunnitelmallista toimintaa, päihdehoitoa sekä työllistymiseen tähtäviä toimenpiteitä. Rikosseuraamusasiakkaiden koulutustausta, sosiaalinen asema, työllistymisedellytykset sekä terveydentila ovat huomattavasti heikommat kuin muulla väestöllä. Rikosseuraamusasiakkailta on huomattavan paljon päihdeongelmia ja mielenterveyden häiriöitä. (Joukamaa ym. 2010.)

Valvottu koevapaus on osa asteittaista vapauttamisjärjestelmää. Sen avulla pyritään lisäämään vankien sijoittumista yhteiskuntaan, jotta uusintarikollisuus vähenisi. Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on lisätä yhteistyötä kuntien kanssa, jotta suunnitelmallinen asteittainen vapautuminen olisi tulevaisuudessa mahdollista yhä useammalle vangille.

Järvenpään kaupungin Kestävän kasvun ja hyvinvoinnin strategiassa vuosille 2014-2017 nostetaan tarve syrjäytymisen vähentämiseen ja osallisuuden vahvistamiseen. Huomiota on kiinnitetty nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyyden kasvuun. Myös vajaakuntoisten sekä työvoiman ulkopuolella olevien määrän sekä toimeentulotukiasiakkaiden määrän kasvuun halutaan kiinnittää huomioita, sillä pitkittynyt työttömyys lisää toimeentulotuen tarvetta ja huono-osaisuuden kasaantumista. (Järvenpään kaupungin Kestävän kasvun ja hyvinvoinnin strategia 2014-2025: 11.)

Opinnäytetyön aihe on noussut työelämän tarpeista ja se on erittäin ajankohtainen Järvenpään kaupungin palveluiden kehittämisen kannalta. Kehittämistyön tarkoituksena on osaltaan myös vastata rikosseuraamuslaitoksen strategian 2011-2020 tavoitteisiin turvata toiminnan ja hoidon jatkuvuus vankeusrangaistuksen jälkeen. Tarkoitus on myös valmistautua parempaan yhteistyöhön kunnan ja rikosseuraamuslaitoksen välillä, sekä kehittää kunnan toimintaa asteittaisen vapautumisen, yhteiskuntaan integroitumisen sekä uusintarikollisuuden vähenemisen osalta. (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020: 10-12.)

Opinnäytetyön tarkoituksena on luoda palveluohjausmalli, jonka avulla valvottuun koevapauteen tulevien työttömien palvelutarve sekä työ- ja toimintakyky voidaan arvioida kattavasti. Koevapauden toimintavelvoite tulisi olla sellainen, että se tukisi vangin sijoittumista työhön tai muihin tarpeellisiin toimenpiteisiin valvotun koevapauden jälkeen.

Tässä opinnäytetyössä kuvataan myös työelämän kehittämistyön prosessia, jossa moniammatillisesti etsitään uudenlaisia työmuotoja toimintojen kehittämiseksi. Työskentelen Järvenpään kaupungin työllisyysyksikössä, jossa työmuotoja pyritään jatkuvasti arvioimaan asiakastyön, tuottavuuden ja taloudellisuuden näkökulmista. Järvenpäässä työllisyysyksikkö tekee tiivistä yhteistyötä alueen muiden toimijoiden kanssa.

Asiantuntijahaastatteluiden avulla kartoitin nykyistä palvelujärjestelmää sekä työntekijöiden kehittämishankkeiden valvotun koevapauden palveluohjauksen kehittämiseksi. Kehittämissuunnitelmaan toi yhteiskunnallista näkemystä lääkäri Ilkka Taipaleen haastattelu. Hän on toiminut vuosia Järvenpäälaisten työttömien työkyvyttömyyseläkeselvittelyiden lääkärimäisenä ja aktiivisesti ajanut julkisuudessa vankien, työttömien, köyhien ja yksinäisten aseman parantamista Suomessa.

Työllisyyspalveluiden päällikkö Sirkka Lehti on toiminut tämän opinnäytetyön kehittämishankkeen tukijana ja yhteyshenkilönä. Työvalmentaja Heidi Pelli on toiminut työparinani omissa työyksikössäni vankilasta vapautuneiden asiakkaiden työvalmennuksessa. Olen kuulunut lisäksi työryhmään, jossa on ollut tarkoitus kehittää vapautuvien vankien palveluita kaupungissamme. Työryhmään kuuluivat lisäksi sosiaaliohjaaja Anni Toropainen aikuissosiaalityöstä sekä sosiaaliterapeutti Marjo Tolonen mielenterveys- ja päihdetyön yksiköstä.

Vapautuneiden vankien ja valvottuun koevapauteen tulevien kanssa työskennellessä tarvitaan erityisosaamista ja toimivaa palveluohjausta. Opinnäytetyön aihe nousi työelämän kehittämistarpeista ja omasta kiinnostuksesta kehittää Järvenpään kaupungin palveluita vastaamaan paremmin rikostaustaisten henkilöiden tarpeita.

2 Opinnäytetyön toteutus

Opinnäytetyö on toteutettu toimintatutkimuksena. Toimintatutkimuksessa tietoa tuotetaan käytäntöjen muuttamiseksi. Se on yleensä ajallisesti rajattu tutkimus- ja kehittämissuunnitelma, jonka tarkoituksena on suunnitella ja kehittää uusia toimintatapoja. Toimintatutkimus laajenee yleensä yhteisistä asioista neuvottelemiseksi eri toimijoiden välillä, sillä työtehtävät edellyttävät lähes aina yhteistyötä muiden kanssa. (Heikkinen ym. toim. 2006: 16-17.)

Toimintatutkimus luokitellaan usein laadulliseksi tutkimusmenetelmäksi. Sitä voisi kuvata kuitenkin enemmänkin lähestymistapana tai asenteena, jossa tutkimus kytketään toiminnan kehittämiseen. (Heikkinen ym. toim. 2006: 36-37.)

Opinnäytetyön aineisto on kerätty sekä teorian tiedosta että asiantuntijahaastatteluista. Haastatteluiden teemat luotiin teorian tiedon pohjalta sekä käytännön työssä esiin tulleiden havaintojen perusteella. Asiantuntijahaastatteluista saatua tietoa käytetään myös opinnäytetyö

teoriaosuudessa, koska toimintatutkimuksessa teoria ja käytäntö yhdistyvät usein tiiviisti toisiinsa. Jotta toteutetut ideat ja saadut tulokset jäävät pysyviksi, on olennaista, että kehittämisprojektin aikana pystytään ammatillisiin rajanylityksiin. Edellytyksenä on keskeisten toimijoiden aito osallistuminen hankkeiden toteutukseen. (Heiskanen ym. toim. 2008: 146.)

Tiedonhankinnassa päädyin käyttämään eri alojen asiantuntijoiden haastatteluita, jotta erilaisia näkökulmia aiheesta tulisi mahdollisimman laajasti. Käytän asiantuntijahaastatteluista saatua tietoa lähteinä myös teoriaosuudessa. Asiantuntijahaastatteluihin valitut henkilöt ovat keskeisiä toimijoita valvotun koevapauden palveluohjauksen kehittämisessä. Haastattelin Maarit Liimataista Keravan vankilasta, Heidi Pelliä Järvenpään työllisyysyksiköstä, Anni Toropaista Järvenpään aikuissosiaalityöstä, Marjo Tolosta Järvenpään mielenterveys- ja päihdetyön yksiköstä, Mirja Vehmersuo-Hiltusta Myllytien terveysasemalta, Milla Riipistä Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimistosta sekä lääkäri Ilkka Taipaleelta.

Haastattelutilanteet ovat olleet osa kehittämistyötä sekä väylä yhteistyön luomiseen. Niiden aikana on jo sovittu uusista työskentelytavoista sekä toteutettavista kehittämisideoista. Toimintatutkimuksella on tarkoitus tuottaa käytännön hyötyä sekä käyttökelpoista tietoa kehittämisprojektiin. Toimintatutkija on aktiivinen toimija ja vaikuttaja, eikä hänen oleteta olevan ulkopuolinen, objektiivinen ja neutraali. Hän käynnistää muutoksen ja rohkaisee muita ihmisiä tarttumaan asioihin, joita voidaan kehittää paremmiksi. Toimintatutkija käyttää myös omaa havainnointiaan ja omaa kokemustaan aineiston analysoinnissa. (Heikkinen ym. toim. 2006: 19-20.)

Opinnäytetyössäni keskityn erityisesti valvottuun koevapauteen tulevien työttömien palveluohjauksmallin kehittämiseen, sillä työllisyysyksikön asiakkaat ovat työttömiä työnhakijoita. Kehittämistyön tavoite on, että valvottu koevapaus sisältää jatkossa suunnitelmallisen työ- ja toimintakyvyn kartoituksen, työllistymistä edistäviä suunnitelmia sekä edistää vankien integroitumista yhteiskuntaan. Suunnitelmallisella työskentelyotteella voidaan tukea vankia asteittain kunnan palveluiden piiriin sekä koevapauden jälkeiseen elämään.

Opinnäytetyön tarkoituksena on myös arvioida tutkimustyön aikana alkanutta vapautuneiden vankien kehittämistyön prosessia. Kehittämishanke johtaa usein johonkin uuteen kehittelyyn. Toimintatutkimus onkin usein kuin spiraali, joka johtaa aina uusiin kehittämisideoihin. (Heikkinen ym. toim. 2006: 80.) Järvenpäässä valvotun koevapauden palveluohjauksmallin kehittäminen kytkeytyy laajempaan vapautuvien vankien palveluiden kehittämistyöhön. Kuvaan moniammatillisen ja verkostotyöskentelyn työkäytäntöjen kehittämistä siltä osin kun se koskettaa opinnäytetyöni aihetta.

Opinnäytetyö on kuvaus toimintatavoista, jonka mukaan Järvenpään kaupungissa tullaan jatkossa toimimaan valvotun koevapauden osalta. Opinnäytetyön avulla myös muuta henkilöstöä voidaan perehdyttää aiheesta, jotta valvottu koevapaus käytäntönä olisi laajemmin tiedossa eri viranomaisverkostoissa.

3 Valvottu koevapaus osana asteittaista vapauttamisjärjestelmää

Rikosseuraamusasiakkaiden koulutustausta, sosiaalinen asema, työllisyystilanne sekä terveydentilanne ovat heikommat kuin muulla väestöllä. Päihderiippuvuus ja mielenterveyshäiriöt ovat yleisiä. Rikosseuraamusasiakkaiden terveydentila, työkyvyn aleneminen sekä kuntoutuksen tarve on otettava huomioon toimintoja suunniteltaessa. (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020: 3.)

Vangin yhteiskuntaan sijoittaminen tulisi olla monivaiheinen ja asteittain etenevä prosessi. (Mohell & Pajuoja 2006: 287). Asteittaisen vapautumisen prosessi on jokaisella vangilla erilainen, sillä tuomiot ovat erilaisia, taustat ovat erilaisia, vankilakertaisuudet ovat erilaisia ja pohjasidokset ovat erilaisia. Selvittelyprosessi on kuitenkin kaikilla suunnilleen samanlainen. (Liimatainen 2013.)

Rangaistusajan suunnittelu on erittäin tärkeää. Vangeille on laadittava yksilöllinen suunnitelma, jossa tavoitteena on rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapauttamista koskevien asioiden läpikäyminen. Suunnitelma pitää sisällään myös suunnitelman vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta, ehdonalaisesta vapauttamisesta ja poistumisluvan myöntämisestä. Ennen vapautumista suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla. Yhteiskuntaan sijoittumisen parantamiseksi suunnitelmia laadittaessa on vangin suostumuksella oltava vankilasta yhteydessä kotikunnan sosiaali-, terveys-, asunto- sekä työvoimaviranomaisten kanssa. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 35.)

Valvotusta koevapaudesta säädetään rikoslain 2 c luvun 8 §:ssä. Valvottu koevapaus on vaihe vankien asteittaيسessa vapauttamisjärjestelmässä, jolla pyritään edistämään vankien sijoittumista yhteiskuntaan laitospajan lopussa. Valvottu koevapaus on yhdistelmä teknistä valvontaa ja yhteiskuntaan sijoittumista edistäviä toimintamalleja. (Mohell & Pajuoja 2006: 286.) Valvottuun koevapauteen voi päästä aikaisintaan kuusi kuukautta ennen säännönmukaista ehdonalaista vapauttamista valvonnan alaisena. Luonteenomaista valvotulle koevapaudelle on pyrkimys tuen ja kontrollin yhdistämiseen (Mäkipää 2010: 2).

Peruste valvotun koevapauden ottamisesta rangaistusjärjestelmän piiriin oli vankeusrangaistuksen kokonaisuudistus 1.10.2006. Vankeusrangaistuksen toimeenpanon uudistusten taustalla

oli tuolloin tarve saattaa vankeutta koskevat säännökset kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vaatimusten tasalle. Vankeutta koskevia säännöksiä oli myös päivitettävä vastaamaan nykyaikaista kriminaalipoliittista näkemystä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta. (Mäkipää 2010: 2.)

Suurin ryhmä koevapauteen sijoitettavista on ehdonalaisesti vapautuvat vangit. Toisena ryhmänä on pidetty elinkautisvankeja, jotka tarvitsevat muita vankeja huomattavasti enemmän tukea siviiliasioistakin selviytymiseen. Pitkäaikaisvangeille koevapaus voisi antaa kontrolloidun mahdollisuuden totuttautua vapauteen ennen kuin vankeusaika päättyy. Kolmantena ryhmänä on pidetty koko rangaistusta vankilassa suorittavia vankeja, joita ei päästetä ehdonalaiseen vapauteen esimerkiksi vaarallisuuden vuoksi. Koko rangaistusta suorittavien kohdalla yhteiskuntaan sijoittuminen vaatii erityistä huomiota, valvontaa ja valmistelua, jotta uusintarikollisuuden riski olisi mahdollisimman vähäinen. (Valvotun koevapauden toimeenpano 6/011/2008.)

Vankeuslakia valmisteltaessa tärkeänä on pidetty sitä, että rangaistusajan suunnitelman noudattaminen on vangin kannalta palkitsevaa. Valvottu koevapaus on mahdollinen kaikille ehdonalaiseen vapauteen päästettävillä yhdenvertaisuusperiaatteen mukaisesti. Koevapauteen pääsyä arvioidaan yksilöllisten tarpeiden ja lupaehtojen noudattamiseen liittyvien edellytysten mukaisesti. Koevapauden toteuttamistapa edellyttää asuntoa, toimintavelvoitetta ja sitä että valvonta voidaan järjestää. Valvonnan ja tuen tarve harkitaan vankilassa ja siinä huomioidaan vangin kokonaistilanne. Valvontaan kuuluu muun muassa yhteydenpito vangin ja vankilan välillä, päihdetestaukset ja liikkumisrajoitukset. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje Nro 6/011/2008.)

Valvottuun koevapauteen sijoittaminen edellytyksenä on, että sijoitus edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista, vanki sitoutuu ehdottomaan päiheteettömyyteen ja noudattaa hänelle annettuja muita ehtoja. Valvotun koevapauden aikaiseen työhön, asumiseen, koulutukseen ja muihin näiden kaltaisiin seikkoihin sovelletaan yleistä lainsäädäntöä. Lisäksi terveydenhuoltoon sovelletaan yleisiä säännöksiä. (Mohell & Pajuoja 2006: 290-291.)

Valvotun koevapauden perustavoite on siis yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen. Koevapauden myöntäminen edellyttää, että vanki on ollut niin pitkään vankilassa, että hänen rangaistuksen aikaista käyttäytymistään voidaan arvioida riittävästi ja sen perusteella voidaan arvioida valvotun koevapauden ehtojen noudattamista sekä laatia koevapauden toimeenpanosuunnitelma. Valvotun koevapauden pituuden harkintaan vaikuttaa arvio siitä, kuinka pitkään vangin arvioidaan pystyvän noudattamaan koevapauden ehtoja. Koevapauden tarkoituksena on edistää tuomitun hallittua ja suunnitelmallista vapauttamista ja sijoittumista yhteiskuntaan. Olisi suotavaa, että vanki sijoitettaisiin avolaitokseen ennen valvottuun koevapauteen

pääsyä, jotta hän voisi totuttautua asteittain vähitellen ottamaan aiempaa enemmän vastuuta käyttäytymisestään. Avolaitossijoitus ei ole kuitenkaan välttämätöntä koevapauteen pääsemiseksi. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje Nro 6/011/2008.)

Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi esitti, että valvotun koevapauden teknisistä ja muista valvontatavoista säädettäisiin uudessa laissa nykyistä täsmällisemmin. Esimerkiksi valvottuun koevapauteen sijoittamisen edellytyksistä, koevapauden toimeenpanosuunnitelmasta, toimintavelvollisuudesta, valvottuun koevapauteen sijoitetun yleisistä velvollisuuksista sekä menettelystä valvottuun koevapauteen sijoitettaessa säädetään uudessa laissa entistä tarkemmin. Esityksessä ehdotettiin seksuaalirikoksen ehkäisemiseksi tarkoitettua lääkehoidon ja siihen liitettävän psykososiaalisen hoidon ja tuen mahdollistamista osana valvotun koevapauden järjestelmää. Samalla haluttiin muuttaa vankeuslakia siten, että vankilan ulkopuolella tapahtuvaa toimintaa voitaisiin valvoa sähköisin välinein. (HE 140/2012 vp.)

Valvottua koevapautta koskevan lainsäädännön kehittämisellä ja seksuaalirikollisten lääkehoidon huomioon ottamisella seuraamusjärjestelmässä on ollut tarkoitus selkeyttää ja täsmentää valvottua koevapautta koskevaa lainsäädäntöä. (Oikeusministeriön säädöshankkeet 2014: 131.) Keravan vankilan sosiaalityöntekijä Maarit Liimatainen ei osannut vielä lokakuussa 2013 arvioida perusteellisesti mitä 1.1.2014 voimaan tuleva uusi lakimuutos tuo tullessaan. Hän arvioi sen muuttavan valvotun koevapauden käytäntöjä, päätöksiä ja sisältöäkin jonkin verran. Jos kaikkien vankien tulisi vapautua valvotun koevapauden kautta, lisäisi se konkreettisesti sekä vankilan ja myös kotikuntien työtä, sillä koevapauspaikkoja pitäisi löytyä enemmän. Valtaosa niistä vangeista, jotka eivät ole tähän mennessä lähteneet valvottuun koevapauteen ovat sellaisia, joille pitäisi olla kotikunnassa esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan paikkoja, työkokeilupaikkoja tai työllistämistöitä. Myös erilaisia yhdistelmiä työvelvoitteeseen työstä ja päihdehoidoista tarvittaisiin. (Liimatainen 2013.)

Ehdotus sähköisen valvonnan mahdollistamisesta tarkoittaa sitä, että valvottuun koevapauteen sijoitetun kehon ylle esimerkiksi nilkkaan tai ranteeseen kiinnitetään teknisiä laitteita, jollainen voi olla esimerkiksi radiotaajuustekniikan käyttöön tai satelliittipaikannukseen perustuva jalkapanta. Sähköinen valvonta tehostaa valvotun koevapauden valvontaa, sillä tekninen valvonta on tapahtunut tähän saakka muun muassa matkapuhelimen avulla. (Lakivaliokunnan mietintö 7/2013.)

Päihdetestaus voidaan suorittaa vankilaan ilmoittautumisen yhteydessä tai silloin, kun valvontaa suorittavat virkamiehet käyvät koevapaudessa olevan luona tarkastuskäynnillä. Koevapausvanki voidaan määrätä käymään puhalluskokeessa tai virtsatestissä esimerkiksi terveysasemalla tai päihdeyksikössä, jossa testaaminen suoritetaan valvotusti. Valvotun koevapauden

ehtojen noudattamiseen kuuluu se, että hän on käyttämättä päihteitä ja huumeaineeksi luokiteltuja lääkkeitä. (Rikosseuraamuslaitoksen menettelyohje Nro 6/011/2008.)

3.1 Valvotun koevapauden valmistelu

Valvotun koevapauden edellytysten selvittely voi käynnistyä joko vankilan tai vangin aloituksesta. Jos selvittely perustuu vangin hakemukseen ja selvittelyssä todetaan, etteivät edellytykset täyty, annetaan asia vangille kirjallisesti tiedoksi. (Valtioneuvoston asetus valvotusta koevapaudesta 1076/2013.) Vankilan henkilökunta harkitsee valvotun koevapauden edellytysten täyttymistä sekä valmistelun aloittamista asiakirjoihin, vangin taustaan, toimintaan ja käyttäytymiseen perustuen. Vankeusasetuksen 70 §:n mukaan valvotun koevapauden valmistelun aloittamista suunniteltaessa on arvioitava erityisesti vangin kykyä noudattaa hänelle asetettavia toimintaa, yhteydenpitoa, päihteettömyyttä ja vankilan ulkopuolella liikkumista koskevia määräyksiä ja rajoituksia. (Mäkipää 2010: 20,21.)

Vangin tulisi olla mukana valvotun koevapauden suunnittelussa. Suunnitelmilla on parempi kantavuus kun vanki on siihen itse sitoutunut ja on valmis tekemään sen eteen töitä. Kun henkilökunta tapaa vankia ja käy keskusteluita hänen kanssaan, niin koevapauden ajankohtaa ja vangin resursseja puntaroidaan yhdessä. Samalla käydään läpi myös niitä seikkoja, joita tulee työstää ennen valvotun koevapauden aloittamista. Valvotun koevapauden valmistelu voi olla välillä rikosseuraamusesimiehen vastuulla, johon vankilan sosiaalityöntekijä esimerkiksi tuo oman näkemyksensä. Jos vanki on esimerkiksi kuntoutuksen tarpeessa, niin päävastuu sisällön valmistelusta voi olla sosiaalityöntekijällä. Hän voi selvittää eri vaihtoehtoja, olla mukana tutustumisissa ja selvittää esimerkiksi maksusitoumusasioita. Valmisteluvastuu pitäisi kuitenkin olla vangilla itsellään ja hänen tulisi olla tässä asiassa prosessin omistaja. Myös hänen tulee ottaa vastuuta valmistelun edetessä. (Liimatainen 2013.)

Vankilan arvio valvotun koevapauden edellytysten täyttymisestä perustuu siis rangaistusajan suunnitelman noudattamiseen. Huomiota kiinnitetään esimerkiksi motivoitumiseen ja osallistumiseen suunnitelman mukaiseen toimintaan ja omaan aktiivisuuteen, jotta suunnitelma toteutuisi. Rangaistusajan käyttäytymistä arvioidaan ja huomiota kiinnitetään myös suhtautumiseen muihin vankeihin ja henkilökuntaan. Vangilla tulisi olla pyrkimys rikoksettomaan elämäntapaan. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje Nro 6/011/2008.)

" Haastetta tuo se, että vangit on hyvin eri tasoisia. Osalle riittää että häntä ohjeistetaan seikoista mitä hänen tulee tehdä ja hommat etenee. Sit on niitä, joilla on erilaisia oppimishäiriöitä tai on esimerkiksi päihteidenkäytöstä aiheuttuneita aivojen muutoksia - ei muisti toimi kunnolla eikä kykene toimimaan... Toimintakyky on jo alentunut niin paljon että tarvitsisi tukea ja apua rinnalle paljon enemmän. Se on niin työllistävää, sitä olis paljon enemmän kun pystyy tekemään. Se on se resurssikysymys että joutuu miettimään kuinka paljon antaa ja kenelle." (Liimatainen 2013.)

Vankien moninaiset ongelmat vaikeuttavat valvotun koevapauden edellytysten selvittelyä. Asunnottomuus saattaa olla monella vangilla estävä tekijä valvottuun koevapauteen pääsemiselle. Toisaalta osalla vangeista voi olla hyvinkin toimiva verkosto, asunto ja työelämä siviilissä. Edellä mainittujen seikkojen lisäksi on tärkeää selvittää vangin asuinolosuhteiden soveltuvuus koevapauden toimeenpanoon ja oltava tarkoituksenmukaisella tavalla yhteydessä koevapauden toimeenpanoon liittyvien viranomaisten, yhteisöjen ja yksityisten henkilöiden kanssa. Jos vankilan arvio edellä mainituista seikoista puoltaa koevapauden valmistelua, vankila laatii ehdotuksen koevapauden toimeenpanosuunnitelmaksi. (Mäkipää 2010: 21.)

Valvottuun koevapauteen on pääsääntöisesti sijoitettu sellaisia vankeja, jotka ovat noudattaneet rangaistusajan suunnitelmaa vankilassa ja ovat tuomionsa aikana osoittaneet pyrkimystä rikoksettomaan elämäntapaan. Monet jatkavat vankilassa aloittamaansa kuntoutusta tai opiskelua. Elinkautisvangeille ja koko tuomiotaan suorittaville vangeille valvottu koevapaus voisi olla mahdollisuus kontrolloidusti aloittaa jälleen totuttautumista vapauteen ennen vankeusajan päättymistä. (Mohell & Pajuoja 2006: 295.)

Valvotun koevapauden aikana vanki veloitetaan osallistumaan toimintoihin, joita voi olla esimerkiksi työ, opiskelu tai kuntoutuksen jatkaminen. Näiden toimintojen lisäksi tai erikseen voidaan vanki velvoittaa luomaan säännöllinen hoitokontakti esimerkiksi mielenterveystoimistoon tai päihdehuollon avohoitoon. (Mohell & Pajuoja 2006: 297.)

3.2 Valvotun koevapauden toimintavelvoite

Valvotussa koevapaudessa toiminnan tulee edistää tai ylläpitää koevapauden sijoitetun toimintakykyä ja sosiaalisia valmiuksia. Rikosseuraamuslaitos vastaa valvonnasta koevapauden aikana. (Lakivaliokunnan mietintö 7/2013) Valvottu koevapaus antaa mahdollisuuden erilaisen viranomaisten järjestämien kuntoutus- ja muiden tukipalveluiden piiriin pääsemiselle. Koevapautta valmisteltaessa vankeusrangaistusten kokonaisuudistuksessa ei otettu kuitenkaan juuri kantaa siihen, millä resursseilla ja millaisilla rakenteilla tuettu ja kontrolloitu vapautuminen luotaisiin.

Koevapauden edellytysten voi katsoa myös rajaavan koevapauden piirin ulkopuolelle kaikkein huonokuntoisimmat ja eniten tukea tarvitsevat vangit. (Mäkipää 2010:17-18.)

Valvotun koevapauden tarkoituksena on edistää erilaisten vankien sijoittumista yhteiskuntaan ja sen toteuttamistapa on joustava ja yksilöllinen. Toimintavelvoite suunnitellaankin koevapaudteen sijoitettavan tarpeiden ja asuinpaikan palvelutarjonnan mukaan. Toimintavelvoite voi olla esimerkiksi työtä, opiskelua, kuntoutusta tai jotakin muuta elämäntaitoja tai toimintakykyä lisäävää toimintaa. Toimintavelvoitteeseen voidaan liittää käyntejä päihdehuollon avopalveluihin tai psykiatrisella poliklinikalla. Myös vapaa-aikaan voidaan suunnitella jonkin verran toimintaa. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje Nro 6/011/2008.)

Koska valvottu koevapaus on Suomessa melko uusi järjestelmä, sen tuomia hyötyjä ei olla vielä ehditty juurikaan tutkia. Ensimmäinen kattavampi tutkimus valmistui 2008 Laurea-ammattikorkeakoulusta ja sen jälkeen muutamissa muissa opinnäytetöissä on käsitelty aihetta. Timo Visti tutki opinnäytetyössään vuonna 2010 mitkä tekijät johtavat valvotun koevapauden onnistumiseen ja epäonnistumiseen. Vistin mukaan henkilöillä, joilla on päihdeongelma, on tarvetta huomattavasti vahvemmalle tuelle koevapauden aikana kuin he tällä hetkellä saavat. Jopa 75% niistä haastatelluista, joille rangaistusajan päätavoitteeksi oli merkitty päihteidenkäytön vähentäminen, epäonnistuivat koevapauden aikana. (Visti 2013.) Suunnitelmalista toimintavelvoitetta ja palveluohjausmallia kehitettäessä onkin otettava huomioon vankien tiivis tuen tarve päihteidenkäytön hallitsemiseksi koevapauden aikana.

Ritva Vähäkoski selvitti Laurea-ammattikorkeakoulun Yamk-opinnäytetyössään miesvankien kokemuksia valvotusta koevapaudesta vuonna 2008. Haastateltavien mielestä valvottu koevapaus antoi heille mahdollisuuden työn tekemiseen siten, että se jatkuu myös siviilissä. Opiskelu ja työnteko koettiin valvotussa koevapaudessa helpommaksi kuin avovankilasta käsin käytyinä. Valvottu koevapaus ikään kuin pakotti vangit säännölliseen elämänrytmiin. Valvonnan myötä he oppivat heräämään aamuisin ja käymään töissä säännöllisesti. (Vähäkoski 2008: 42-44.) Koevapausympäristönä olisi hyvä olla se ympäristö, johon vanki asettuu vapauduttuaan. Silloin hän pystyisi integroitumaan niihin olosuhteisiin, jotka odottavat vapautumisen jälkeen. (Rikosseuraamusviraston monisteita 5/2008: 38.)

Pasi Aalto ja Anssi Laine haastattelivat Laurea-ammattikorkeakoulun opinnäytetyössään henkilöitä, jotka ovat työssään valmistelleet valvottuja koevapauksia Hämeenlinnan vankilassa. Useat haastatellut nostivat esiin valvotussa koevapaudessa toteutettavan toiminnan järjestyksen. Monet heistä pitivät toimintavelvoitteessa tärkeänä realistista sisältöä, josta olisi hyötyä vapautumisen ja tuomion päättymisen jälkeen.

Valvotun koevapauden valmistelun prosessissa ja rangaistusajan suunnitelmassa voisi tulevaisuudessa toiminnan hyödyllisyyden merkitystä vangin eheytyksen kannalta korostaa. (Aalto & Laine. 2014: 53.) Valvotun koevapauden aikana olisi tärkeää suunnitella toiminta niin, että sillä olisi mahdollisimman pitkäkestoisia vaikutuksia siviilissä. Toimintavelvoitetta suunniteltaessa olisi hyvä tehdä yhteistyötä vangin kotikunnan viranomaisten kanssa siten, että toimintavelvoite on osa esimerkiksi hoito-, kuntoutus- tai työnhakusuunnitelmaa.

Valvotun koevapauden aikana on tarkoituksenmukaista myös järjestää sosiaalisten olosuhteiden edistämiseen tai päihdehoidollisiin tarpeisiin liittyviä palveluita kunnallisten perus- tai erityispalveluiden kautta. Valvotussa koevapaudessa olevat rinnastetaan yhdyskuntapalvelua suorittaviin. Vankilasta ei makseta toiminta- eikä käyttörahaa, vaan koevapaudessa olevan toimeentulo perustuu esimerkiksi työttömyysetuuteen tai sosiaaliturvaetuuksiin, viimesijassa toimeentulotukeen. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje Nro 6/011/2008.)

3.3 Vankiloiden työtoiminta

Vankilan järjestämien tai hyväksymien toiminnan tarkoituksena on edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan ylläpitämällä ja parantamalla vangin ammattitaitoa, työ- ja toimintakykyä, tukemalla päihde- ja elämäntapaa ja vahvistamalla valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan. Toiminta voi sisältää joko työtoimintaa, koulutusta tai muita kuntoutumista tai valmiuksia edistäviä toimintoja. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 35-36.)

Vankiloissa on periaatteessa mahdollista tehdä työtä, mutta työalatarjonta on melko suppea. Rangaistusajana tehtävä työ on joko työtaitoja ylläpitävää tai työllistymistä edistävää työtä eli ammattityötä tai kuntouttavaa eli valmentavaa työtä. Vangeilla voi olla lupa myös siviilityöhön. Vankeusaikana tehtävät työtehtävät eivät kuitenkaan välttämättä ole yhteiskunnan tarjoamille työaloille tehokkaasti valmentavia. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 13, 36.)

Vankiloissa tehtävä työtoiminta on monitahoista ja siinä on suuntauduttu enemmänkin yksilöllisiä selviytymisedellytyksiä kohentavaan valmentavan työhön. Työtoiminnan arvioinnissa seurataan ammatillisessa kuntoutuksessa yleisesti noudatettavia menetelmiä. Vankilan työtoiminnan yhteydet yhteiskunnan työvoimapolitiikkaan ovat heikot tai puuttuvat kokonaan. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 18.)

Dosentti Ilkka Taipaleen arvion mukaan vankien keskimääräinen työkyky on heikentynyt jo sen vuoksi, ettei heillä ole ammattia. Kun yhteiskunnassa ei ole tarjolla enää ns. sarjatuotantotyötä, putoaa moni pois kokonaan työelämästä. Rakennusalan töissäkin pitää pystyä hallitsemaan kymmenien koneiden käyttöä. (Taipale 2013.) Jos aikoinaan ammattina on ollut kaivin-

koneen kuljettaja, mittamies tai ojankaivaja, ei yhteiskunnassa ole enää tarjota ammattia vastaavia työtehtäviä. Kaivinkoneen kuljettajat ovat nykyään maanrakennuskoneen kuljettajia, jonka vaatimuksiin sisältyy monen muunkin koneen käyttötaito sekä muut työhön liittyvät työt tietokoneen käyttöä myöten. (Pelli 2014.)

Vankiloiden säästötoimenpiteet ovat osaltaan vaikuttaneet vankityön vähenemiseen. Toisaalta jos jotakin toimintaa ei ole ollut mahdollista säästötoimenpiteistä johtuen järjestää, on se avannut ovia uusille keinoille. Esimerkiksi Keravan vankilassa on lähdetty kehittämään toimintaa enemmän kohti yhteiskuntaa, jotta löydetään työtoimintoja lisää. (Liimatainen 2013.)

Vankilan työtoiminta tukee osaltaan vangin siirtymistä valvottuun koevapauteen. Rangaistus-aikana tehty työ ylläpitää työtaitoja ja tukee siirtymistä siviilissä työtoimintojen piiriin. Vankilan työtoiminta tukee myös kuntoutumista, sääntöjen noudattamista ja yleisesti elämänhallintaa, joihin kiinnitetään valvotun koevapauden aikana huomiota niin rikosseuraamuslaitoksen kuin toimintavelvoitteen järjestäjänkin taholta.

4 Vankien sosiaalisen kuntoutumisen tukeminen

Sosiaalisen kuntoutumisen tukeminen on tavoitteena vankilan sosiaalityölle. Vankeja on tuettava myös asumiseen, työhön, toimeentuloon, sosiaalietuuksiin sekä sosiaalipalveluihin liittyvien asioiden hoidossa. Käytännössä vankilasosiaalityö keskittyy ohjaukseen, neuvontaan ja kotikuntayhteistyöhön. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 37.)

Vankilan sosiaalityötä voitaisiin hyödyntää enemmän vangin kotikunnissa. Vankilasta saatua tietoa ei välttämättä osata hyödyntää tarpeeksi ja monesti vapautuvan vangin tilannetta ryhdytään siviilissä selvittämään nollapisteestä. Kun vankilasta ollaan yhteydessä kotikuntaan, saattaa yhteistyön taso vaihdella hyvästä huonoon. Eri kunnissa on erilaisia käytäntöjä ja työntekijöiden välillä on eroja, alueittain saman kunnankin sisällä voi olla eroja. Myös palveluissa ja niiden saatavuudessa on eroja. Käytännössä sosiaalityöntekijä Maarit Liimatainen on huomannut, että jatkosuunnitelmien tekemiseen vapautumisvaiheessa vaikuttaa myös se, minkälainen historia vangilla on kunnan palveluiden käyttäjänä. Suurin syy yhteistyön ongelmiin voi olla yhteiskunnan palveluiden säästöpainet ja resurssien niukkuus. Vankilan sosiaalityöntekijä joutuu olemaan puolestapuhuja vangin asioiden edistymisessä. (Liimatainen 2013.)

Vankilan ja kuntien välisen yhteistyön tulisi olla tiiviimpää jo vankeusaikana. Puolin ja toisin voitaisiin hyödyntää niitä huomioita, joita asiakkaan elämässä on tapahtunut. Tämä tieto tukisi vangin suunnitelmien tekemistä. Jos vangilla on esimerkiksi jokin kesken jäänyt koulutus siviilissä, on tärkeää selvittää miksi se on päättynyt. Koulutuksesta voisi saada esimerkiksi osan saada suoritettua vankeustuomion aikana, ja muitakin kesken jääneitä prosesseja pystyt-

täisiin yhteistyössä selvittämään. Olisi tärkeää saada vankilaan tieto keskeneräisistä toimenpiteistä, jotta niitä voitaisiin edistää vankeustuomion aikana. Suunnitelmilla olisi sitten taas jatkumoa vapautumisvaiheen jälkeen. (Liimatainen 2013.)

Myös Järvenpään aikuissosiaalityössä tuetaan tätä ajatusta yhteistyön tarpeesta. Vapautuvien vankien palvelutarpeita kartoitettiin sosiaalitoimistossa noin puolen vuoden ajan 2013-2014. Aikuissosiaalityöhön nimettiin sosiaaliohjaaja, joka tapasi kaikki vankilasta vapautuneet asiakkaat ja asunnottomat vangit. Jos vangilla oli sosiaalityön asiakkuus ennen vankilaan joutumistaan, hän jatkoi vapauduttuaankin muutossosiaalityön asiakkuudessa. Sosiaaliohjaaja Anni Toropainen toivoi yhteistyön lisääntyvän vankilan sosiaalityön kanssa. Hän havaitsi, että toimeentulotuen tarve on vain osa vapautuvien vankien palvelutarpeesta. Kuntoutumisprosessin selvittäminen ja vankilassa alkaneen kuntoutumisen tukeminen on ensiarvoisen tärkeää. Hän koki, että monet vangit vapautuivat ilman minkäänlaisia jatkokontakteja siviiliin. Toropainen lähti kehittämään työtään, jotta tiedettäisi hyvissä ajoin ennen vapautumista heidän tilanteensa ja palveluntarpeensa, jotta heti vapautumisen jälkeen ei tulisi liikaa riskejä repsahduksille. (Toropainen 2013.)

Vankien kuntoutuksen tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen, hyvinvoinnin ja työllisyyden edistäminen. Kuntoutus voi olla joko toimintakykyä edistävää, ammatillista, lääkinnällistä, sosiaalista ja kasvatuksellista toimintaa. Kuntoutumista voi selittää ihmisen tai hänen toimintaympäristönsä muutosprosessina, jonka tavoitteena voi olla juuri esimerkiksi toimintakyvyn, hyvinvoinnin tai työllisyyden edistäminen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 16.) Valvotun koevapauden toimintavelvoitteen, palveluohjauksen ja työkyvyn arvioinnin tulisi tukea kaikkia edellä mainittuja seikkoja. Tavoitteena on kuntoutua asteittain noudattamaan yhteiskunnan edellyttämiä sääntöjä ja normeja.

4.1 Vankien terveydentila ja työkyvyn arviointi

Työttömyys vaikuttaa kielteisesti terveyteen ja hyvinvointiin. Toisaalta taas terveysongelmat sekä vajaakuntoisuus heikentävät työllistymistä. Pitkittynyt työttömyys lisää terveysriskejä sekä riski syrjäytyä työmarkkinoilta kasvaa. Useat kansalliset ja kansainväliset tutkimukset osoittavat, että työttömät voivat huonommin ja ovat sairaampia kuin työssä käyvät. (Heponiemi ym. 2008: 11.)

Vankien terveydentila- ja työkyky pyritään selvittämään vankilassa sairaanhoitajan ja tarvittaessa lääkärin tulotarkastuksessa. Vankien terveydentila näyttää heikentyneen ja erityisesti päihde- ja psykiatriset häiriöt ovat lisääntyneet. Hyvin toimiva vankien terveydenhuolto olisi tärkeää, sillä sitä kautta saataisiin mahdollisuus tarttua syrjäytyneiden ihmisryhmien ongelmiin ja voitaisiin tukea uusintarikollisuuden ehkäisyä. Vankilassa pyritään siis osaltaan tervey-

denhuollon keinoin edistämään vankien selviytymistä vapaudessa. Suomessa terveydenhuoltojärjestelmä oikeuttaa kaikki maassa asuvat julkisen terveydenhuollon piiriin. Kunnat ovat velvollisia järjestämään asukkailleen riittävät terveydenhuoltopalvelut. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 62-63.)

Järvenpäässä työttömien terveystarkastuksiin ohjaututaan työllisyysyksiköstä, aikuissosiaalityöstä ja Uudenmaan te-toimistosta. Tarkastuksiin ohjautuu melko paljon sellaisia työttömiä, joilla edellisestä terveystarkastuksesta on pitkä aika ja heidän terveydentilaansa halutaan selvittää tarkemmin. Työttömien terveystarkastuksia tekevä sairaanhoitaja Mirja Vehmersuo-Hiltunen arvioi, että tähän palveluun ohjautuu niitä henkilöitä, joilla on ollut harvakseltaan käyntejä terveysasemalla. Kun hän arvioi työttömien terveydentilaa, nostaa hän esille alkoholiongelman, joka on suurimmalla osalla työttömistä potilaista.

Mielenterveysongelmista masennus on tavallisin. Myös muita psyykkisiä häiriöitä on jonkin verran todettavissa. Tuki- ja liikuntaelinsairaudet aiheuttavat monille jatkoselvittelyiden tarvetta. Työttömien kanssa työskentely vaatii tiettyä lähestymistapaa, jos he eivät ole pitkään aikaan käyneet terveyskeskuksessa. He eivät ole välttämättä niin motivoituneita tai halukkaita hoitamaan itseään verrattuna niihin, jotka itse hakeutuvat terveyskeskuspalveluiden piiriin. Sairaanhoitajalta vaaditaan työttömien kanssa toimiessa sellaista kykyä, että saisi hyvän kontaktin potilaisiin, jotta heille jäisi hyvä mieli käynnistä ja he pyrkisivät sitoutumaan omaan hoitoonsa. (Vehmersuo-Hiltunen 2014.)

" Jos kansanterveydellisesti ajattelee niin työttömät käyttävät paljon alkoholia ja ne tupakoivat paljon, ne on huonot lähtökohdat. Monella on kolesteroli koholla kun ruokavalio ei ole terveellinen ja elämäntavat ei ole niin terveellisiä. Harva siellä on niitä joilla ei ole mitään..." (Vehmersuo-Hiltunen 2014.)

Kun rikosseuraamusasiakkaiden terveyttä, työkykyä ja hoidon tarvetta on tutkittu, on selvinnyt, että lääkäri on arvioinut vain puolet tutkittavista työkykyisiksi. Kolmanneksella työkyky on alentunut ja lähes viidennes on arvioitu täysin työkyvyttömiksi. Päihdehäiriöt olivat keskeisin työkykyä alentava ryhmä, myös mielenterveyden häiriöt alensivat työkykyä. Iän myötä myös somaattisten sairauksien merkitys kasvoi työkyvyttömyyden aiheuttajana. (Joukamaa ym. 2010: 73-76.) Rikosseuraamusasiakkaiden elämäntavat, tapaturmat ja onnettomuudet lisäävät somaattisia sairauksia. Erilaiset persoonallisuushäiriöt puolestaan kehittyvät vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja yhteiskunnan kanssa. Jos päihteiden tarjontaa on, myös päihderiippuvuudet lisääntyvät. (Vartiainen 2011.)

Vankilassa arvioidaan vankien työ- ja toimintakykyä ja myös sitä, mitä vankila-aikana tulisi tehdä uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi. Vankilassa arvioidaan vankien työkyvyn arvioinnilla

niitä henkilöitä, joita voidaan sijoittaa työhön sekä niitä, jotka hyötyvät esimerkiksi koulutuksesta tai kuntoutuksesta. Vankilaolosuhteissa tehdyt arviot tehdään varsin ongelmaista ryhmää varten, joten parhaankin ryhmän tilanne voi olla huono suhteessa muuhun väestöön. Kaikki vankilaolosuhteissa työkykyiset eivät välttämättä menesty tavallisessa työelämässä. (Karsikas 2005: 19.)

Suunnitelmalliset työ- ja toimintakykyarviot ovat kuitenkin tarpeellisia. Mikäli työkyky on oleellisesti heikentynyt, mahdollinen eläke toisi asiakkaan elämään taloudellista vakautta ja siirtäisi heidät pois toimeentulotuen piiristä. Jos työkykyä havaitaan olevan tallella, vangit voisivat hyötyä aktiivisen työvoimapolitiikan toimenpiteistä kuten kuntouttavasta työtoiminnasta. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 22.) Valvotussa koevapaudessa olisi mahdollisuus selvittää suunnitelmallisesti työ- ja toimintakykyä sekä tehdä työllistymistä edistäviä toimenpiteitä palveluohjausta käyttäen.

Työttömien terveydentilan selvitystarpeen arvio kuuluu työ- ja elinkeinotoimistoille, mutta selvitystarve voidaan todeta myös muissa palveluissa. Lääkärin tulisi hyödyntää toimintakykyarviota tehdessään muun palveluverkoston tietoa esimerkiksi havaitusta tukitarpeesta. Moniongelmaisissa tilanteissa ja pitkäaikaistyöttömien kohdalla selvitykset ja jatkotoimet usein vaativat intensiivistä palveluohjausta ja verkostotyöskentelyä. (Vuokko ym. 2012: 3-5.)

Milla Riipinen kuvaa asiantuntijan työtä Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimistossa palveluohjaukselliseksi. Asiantuntija tekee työllistymissuunnitelmia asiakkaan kanssa sekä aktivointisuunnitelmia kuntien työntekijöiden kanssa. Työ on asiakaspalvelua, jossa tehdään tilannekartoituksia. Tapaamisessa kartoitetaan palveluita, joihin asiakas ohjataan koulutus- ja työpaikkojen etsimisen lisäksi. Riipinen työskentelee tuetun työllistymisen palvelulinjalla, jossa pyritään erityisesti selvittämään työttömien työllistymisen esteitä. Esteitä voivat olla esimerkiksi juuri terveydelliset rajoitteet, joiden selvittelyä varten asiakkaat ohjataan yhteistyökumppaneiden palveluihin. (Riipinen 2014.)

Sekä Milla Riipinen että työvalmentaja Heidi Pelli näkevät Järvenpään palvelurakenteen hyvänä. Työllisyysyksikön palvelut sekä nuorisokeskuksen palvelut työtoimintamahdollisuuksineen ovat sellaisia, joita muilla lähikunnilla ei välttämättä ole ollenkaan käytössään. Järvenpäässä on paljon myös ammattioppilaitoksia ja yhteistyöverkostoja voidaan käyttää kunnan rajojen ylikin tarvittaessa. (Riipinen 2014.)

Heidi Pelli korostaa koko verkoston toimivuutta, joka on työttömien ympärille rakennettu. Hän arvioi työllisyysyksikön palveluohjauksen olevan työttömien palvelurakenteen keskiössä. Kun työllisyysyksikköön ohjaututaan, arvioidaan työvalmentajan tapaamisessa kaikkien palveluiden tarvetta. Työllisyysyksikössä tiedetään melko kattavasti työ- ja elinkeinotoimiston pal-

velut, tiedetään mihin asioihin sosiaalitoimisto pystyy vaikuttamaan ja työvalmentajilla on tiedossa myös mielenterveys- ja päihdetyön yksikön keinot tukea asiakasta. Työvalmentajilla on tiedossa myös vapaaehtoistoimijat, yritykset ja yhdistykset tällä alueella. (Pelli 2014.) Työllisyysyksiköllä on siis hyvät valmiudet arvioida myös valvottuun koevapauteen tulevien vankien työ- ja toimintakykyä sekä palveluntarvetta myös yhteistyössä terveydenhuollon kanssa.

Kun työllisyysyksikössä kartoitetaan asiakkaan työ- ja toimintakykyä, arvioidaan hänen fyysistä- ja psyykkistä toimintakykyään suhteessa työelämän vaatimuksiin. Menetelmänä työkyvyn arvioinnissa käytetään Melba-menetelmää, joka mahdollistaa asiakkaan työkyvyn ja työn vaativuuden vertailun. Tarkoitus on arvioida käytännön työtehtävissä sitä, kuinka paljon asiakkailla on työkykyä jäljellä. (Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö 2007.) Työntekijöitä on koulutettu menetelmän käyttöön ja työllisyysyksikössä tehdään lausuntoja asiakkaiden työkyvystä yhteistyökumppaneiden kuten eläkelaitosten ja työ- ja elinkeinotoimiston käyttöön.

4.2 Vankien päihde- ja mielenterveysongelmat

Ongelmallinen päihteidenkäyttö on erittäin monisyinen haaste ja pitkällä aikavälillä syrjäytymistä ja huono-osaisuutta lisäävä tekijä. Toisaalta huono-osaisuus ja syrjäytyminen yhteiskunnasta itsessään saattaa lisätä päihteidenkäyttöä. (Särkelä 2009: 51.) Uusintarikollisuuden ehkäisyn sekä yhteiskunnassa selviytymisen edistämisen kannalta olisi tärkeää päästä vaikuttamaan vankien päihdeongelmiin. Ongelmakäytön vähentäminen tai edes sen seurauksien vähentäminen esimerkiksi jatkamalla vankilassa aloitettua päihdekuntoutusta vapautumisen jälkeen olisi todella hyödyllistä ja tärkeää. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 22.)

Vankien terveydentilaa koskevissa tutkimuksissa on havaittu mielenterveyden häiriöiden olevan hyvin yleisiä. Päihderiippuvuus on vähintään yli kymmenkertaista kun verrataan tulosta tavallisiin aikuisikäisiin suomalaisiin. Alkoholiriippuvuuden lisäksi myös riippuvuus huumeista on yleistä. Persoonallisuushäiriöitä on todettu olevan vangeilla yleisemmin kuin muilla ihmisillä. Kun lisäksi ruumiilliset sairaudet ovat muuta väestöä yleisempiä, voidaan todeta vangeilla olevan hyvin paljon hoitoa vaativia sairauksia, alentunutta työkykyä sekä työkyvyttömyyttä. (Joukamaa ym. 2010: 74-75.)

Rikosseuraamuslaitoksen päihdestrategissa painotetaan yhteistyön lisäämistä eri toimijatahojen kanssa. Koska päihteiden käyttöön liittyy terveysuhkia ja myös erilaisia sosiaalisia vaikeuksia, tarvitaan verkostoitumista päihdehaittojen ehkäisemiseksi. Rikosseuraamusalan päihdetyö edellyttää tiivistä yhteistyötä useiden toimijoiden kesken kuten terveydenhuollon, päihdehuollon ja sosiaalitoimen kanssa. (Rikosseuraamuslaitos päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016: 12.)

Päihdehuollon palveluita tulisi kunnissa antaa asiakkaan, hänen perheensä ja muiden läheistensä tuen, avun ja hoidon tarpeen perusteella. Kuntien tulee järjestää riittävät päihdepalvelut kuntalaisille, mutta palveluiden riittävää tasoa tai muotoa eikä laatua ja määrää ole päihdehuoltolaissa tarkemmin määritelty. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 14-15.)

Päihdehuollon avopalveluiden keinovalikoimiin kuuluvat pääasiallisesti keskusteluapu, palveluohjaus ja päihdeongelmaisen lääkkeellinen hoito. Yleisesti voidaan todeta päihdeongelmien liittyvän moniongelmaisuuuteen. Päihdehuolto kykenee tuskin yksin nykyisellään vastaamaan kaikkiin tarpeisiin. Olisikin syytä perehtyä palveluverkostojen yhteistyöhön ja korostaa myös muiden palvelualojen kuin päihdehuollon vastuuta päihdeongelmaisten ja heidän läheistensä auttamisessa. (Warpenius ym. 2013: 144.)

Alkoholin aiheuttamat haitat lisäävät julkisen sektorin kustannuksia esimerkiksi sosiaaliturvajärjestelmässä ja terveydenhuollossa. Alkoholinkäyttäjät lisäävät myös haittakustannuksia erilaisien menetyksien aiheuttajana. Näitä ovat lähinnä rikoksiin ja onnettomuuksiin liittyvät vahingoista koituneet menot ja vakuutusyhtiöiden maksamat korvaukset. (Warpenius ym. 2013: 178.)

Rikosseuraamuslaitoksen asiakkailla päihdeongelma on usein kietoutunut arjessa selviytymisen vaikeuksiin kuten koulutuksen ja työkokemuksen puutteisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin ongelmiin, rikollisuutta ylläpitävään elämäntyyliin ja siviiliasioiden monimutkaisuuteen. Kuntoutuminen vankilassa ja siviilissä on tuloksellisinta silloin, kun se kytketään muihin yhteiskunnassa selviytymistä tukeviin toimiin. Valvotun koevapauden toimintavelvoitteen valinnassa ja työtehtävien suunnittelussa huomioidaan aina mahdollinen päihdeongelma. Parhaimmillaan seuraamuksen täytäntöönpanossa korostuu kuntoutuksellinen ja yhteiskuntaan integroiva, toimintakykyä lisäävä toiminta. (Rikosseuraamuslaitos päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016: 33, 36.)

Kun henkilö lähtee valvottuun koevapauteen, terveydenhuoltoyksikkö antaa hänelle mukaan tarvitsemansa lääkkeet. Jos vangilla on jatkuvaa lääkitystä vaativa sairaus, voidaan hänelle kirjoittaa myös resepti koevapautta varten. Tarkoituksenmukaista olisi, että vanki käyttäisi oman kotikuntansa terveysasemaa koevapauden ajan. Vankilan terveydenhuoltoyksikkö voi antaa vangin luvalla sovitulle terveydenhuollon yksikölle tietoa terveydenhuollosta vankilaikana ja sopia mahdollisesta jatkohoidosta esimerkiksi vankeusajan päätyttyä. Valvotun koevapauden ajan terveystalveluiden ja lääkkeiden käyttö pitäisi olla erityisen hyvin suunniteltu, sillä päihdetestien tuloksiin voivat vaikuttaa myös lailliset lääkkeet.

Vaikka lääkkeitä olisi käytetty lääkärin määräysten mukaisesti, epäily koevapausehtojen rikkomisesta voi aiheuttaa koevapauden keskeytymisen ja vankilaan palaamisen selvittelyn ajaksi. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje Nro 6/011/2008.)

Jos seksuaalirikoksesta tuomittu vanki täyttää koevapauden edellytykset, hänet sijoitetaan Psykiatriseen vankisairaalaan lääkehoidon sekä muun tuen selvittämistä varten. Psykiatrinen vankisairaala antaa kirjalliset määräykset tiedoksi valvottuun koevapauteen sijoitettavalle. Vankisairaala myös sopii lääkehoitoa koskevien määräysten noudattamisesta vangin kotikuntaa lähinnä olevan erikoissairaanhoidon yksikön tai yliopistollisen sairaalan kanssa. (Valtioneuvoston asetus valvonnasta koevapaudessa 1076/2013.)

Laura Salminen tutki Laurea ammattikorkeakoulu opinnäytetyössään vuonna 2011 sekä rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden että vankien näkemyksiä valvotun koevapauden mahdollisuudesta Järvenpään sosiaalisairaalassa. Tutkimuksen oletus oli, että vakavasti päihdeongelmaiset asiakkaat putoavat järjestelmän ulkopuolelle. Opinnäytetyössä keskityttiin kartoittamaan tarve palvelulle, jossa vangit ohjautuisivat suorittamaan koevapautta Järvenpään sosiaalisairaalaan. Tutkimuksessa nousi vahvasti esiin tarve laitospuolisen päihdekuntoutuksen mahdollisuudesta valvotun koevapauden aikana. Samassa tutkimuksessa todettiin kuitenkin myös, että käytännössä este koevapauksien suorittamiselle ulkopuolisessa laitoksessa on raha, sillä kunnilla ei ole mahdollisuutta myöntää useinkaan maksusitoumusta pitkään laitospuoliseen. (Salminen 2011: 55-59.)

Järvenpään mielenterveys- ja päihdetyön yksikössä tehdään kaikki kaupungin päihdearviot. Asiakkaat yksikköön tulevat läheteillä terveysasemilta ja myös työterveyslääkärit tekevät läheteitä. Työllisyysyksiköstä ja aikuissosiaalityöstä ohjataan asiakkaita mielenterveys- ja päihdetyön yksikköön. Näiden lisäksi asiakkailla on mahdollisuus hakeutua oma-aloitteisesti hoidon piiriin päivystyksen kautta. Matalan kynnyksen palveluita on haluttu entistä enemmän lisätä, sillä sairaanhoitajan päivystys aamuisin ja sosiaaliterapeutin päivystys kolmena päivänä viikossa on koettu hyväksi. Ryhmätoimintaa on pyritty kehittämään lisää, asiakkailla on mahdollisuus hakeutua esimerkiksi depressoryhmään tai matalan kynnyksen ryhmään, jossa toimii ammattilainen-vertaisohjaaja työpari ohjaajina. Yksiköllä on käytössään kokopäiväinen lääkäri. (Tolonen 2014.)

Mielenterveys- ja päihdetyön yksikössä pyritään siihen, että asiakkaalla pitäisi olla kokemusta edellä mainituista avohoidon palveluista ja ne ovat ensisijaisia hoitomuotoja. Kun laitoshoidon tarpeellisuutta arvioidaan, kiinnitetään huomiota siihen, että jakso on osa hoitokokonaisuutta. Laitosjaksolla tulee olla selkeät tavoitteet, läheteessä halutaan nostaa esille lähtötilanne ja se mihin laitoshaksolla pyritään. Tarkoitus ei ole, että laitoshaksolla ollaan jossakin etäällä vähän aikaa ja palataan sen jälkeen entisiin kuvioihin. (Tolonen 2014.)

Valvotun koevapauden palveluohjausmallin kehittämistyö Järvenpään kaupungilla pitää myös päihdehuollon palveluiden osalta toteuttaa siten, että kunnan resursseja ja linjauksia noudatetaan. Työttömien osalta valvotun koevapauden aikana tiivis toimintavelvoite sekä tiivis avohoitokontakti mielenterveys- ja päihdetyön yksikköön mahdollistaa sekä tuen että kontrollin heidän omassa asuinympäristössään. Tiivis verkostotyö ja tiedonkulku eri yksiköiden välillä vähentää palvelujärjestelmästä tippumisen tai sen ulkopuolelle jäämisen vaaraa. Kun avohoitokontakti päihdetyön yksikköön on luotu jo koevapauden aikana, on sitä oletettavasti helppompaa jatkaa myös vapautumisen jälkeen suunnitelmallisesti.

5 Palveluohjaus työmenetelmänä

Kun työn sisältöä kuvataan ohjauksen, neuvonnan ja järjestämisen käsittein, on kysymyksessä palveluohjaus. Työntekijä huolehtii siitä, että asiakas tietää hänelle kuuluvat etuudet ja palvelut, ohjaa niiden hakemiseen ja tarvittaessa myös järjestää niitä. Palvelut kootaan asiakkaan tueksi sekä palveluohjauksella voidaan lieventää yhteiskunnan palvelujärjestelmien hajanaisuutta. (Jokinen & Juhila 2008: 24-25.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaille on todettu vaikeaksi ne tilanteet, joissa heillä on tarvetta useamman eri järjestelmän tuottamiin palveluihin. Ongelmana on palveluiden päällekkäisyys ja myös jonkin tarpeellisen osan puuttuminen. Palveluohjauksen tavoitteena on neuvoa ja ohjata asiakasta tuen sekä avun mahdollisuuksista. Tavoitteena on myös auttaa asiakasta pääsemään tarpeellisen avun piiriin. Toisaalta palveluohjaus voi edesauttaa pääsemään osaksi palveluista myös niitä henkilöitä, jotka ovat erilaisista syistä jääneet kokonaan tuen ulkopuolelle. (Suominen 2002: 5, 14.)

Palveluohjauksen voidaan kuvata koostuvan kolmesta erilaisesta työotteesta. Varsinaiseen palveluohjaukseen sisältyy asiakkaan ja palveluohjaajan välinen tiivis luottamuksellinen suhde. Palveluohjauksellinen työote tarkoittaa sitä, että palveluohjaaja varmistaa asiakkaan palvelut sekä koordinoi niitä. Kolmas elementti palveluohjauksessa on konsultoiva tai neuvova työote, jossa asiakas saa apua johonkin ajankohtaiseen ongelmaan. (Suominen & Tuominen 2007: 16.)

Vaikeasti työllistyvien kohdalla palveluohjauksella on suuri merkitys vaikuttavuuden kannalta. Palveluohjauksen tulisi olla riittävää, selkeää ja asiakkaiden tarpeita vastaavaa. Jotta tämä toteutuisi, sen tulee olla hyvin suunniteltua. Kun pitkäaikaistyöttömien kuntoutuksen vaikuttavuutta on tutkittu (mm. Mannila ja Laisola-Nuotio 2002) todetaan, että toiminta on ollut tehokkainta silloin, kun se perustuu eri tahojen aitoon yhteistyöhön.

Päihdekuntoutukseen on syytä kiinnittää erityistä huomiota, sillä päihdeongelmat ovat usein työllistymistä estävä tekijä. Päihdepalveluilla on havaittu selvä haittoja vähentävä sekä kustannuksia hillitsevä vaikutus. (Heponiemi ym. 2008: 49.)

Palveluohjauksessa pitää kuitenkin muistaa se, että sen on tarkoitus kestää ainoastaan tarvittavan ajan. Asiakkaan tulee olla alusta saakka tietoinen siitä, ettei palveluohjaus jatku koko elämän ajan. Työntekijän tehtävä on tehdä itsensä tarpeettomaksi asiakkaan voimavaroja ja omatoimisuutta vahvistamalla. (Suominen & Tuominen 2007: 25.) Valvottu koevapaus on riittävän pitkä aika saada asiakas ohjattua palveluohjauksen keinoin hänelle kuuluvien, tarpeellisten palveluiden piiriin. Koevapauden loppuvaiheessa asiakkaalla pitäisi olla luotuna tarvittavat hoitosuhteet muiden viranomaisten kanssa.

Valvottuun koevapauteen tulevien kohdalla palveluohjauksella voi olla erilaisia tavoitteita. Palveluohjaus voi auttaa vankia ongelmanratkaisussa. Tämä voi tarkoittaa jokaisen kohdalla hyvin erilaisia asioita kuten vaikuttamista tai avustamista asiakkaan toimeentuloturvaan, asumiseen tai pitkäkestoisiin työllistymissuunnitelmiin. Vapautuvien vankien sekä valvottuun koevapauteen tulevien kohdalla palveluohjaus voi alkaa jo vankilassa. Kun oman kotikunnan työntekijä tulee tapaamaan vankia ja yhteistyössä rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden kanssa suunnitellaan vapautumisvaihetta, on työntekijä jo jotenkin tuttu vangille. Palveluohjauksen avulla työntekijä voi auttaa asiakasta katkaisemaan syrjäytymiskierteen, saamaan säännöllisen toimeentulon ja luomaan myös sosiaalisia suhteita. Työntekijä voi toimia tukena ja asiakkaan edustajana myös tapaamisissa muiden viranomaisten kanssa. (Suominen & Tuominen 2007: 58.)

Sosiaalityöhön ja työvoimahallintoon kuuluu suunnitelmien tekeminen. Tavoitteellisen ja suunnitelmallisen työn liitännäisenä on melkein poikkeuksetta erilaisten suunnitelmien kirjo. Lainrikkojien voi olla vaikeaa mieltää monien päällekkäisten suunnitelmien ja sopimusten tarkeitua. Suunnitelmat voivat liittyä myös erilaisiin etuuksiin ja niiden mahdollisiin leikkauksiin. Päihdehuollossa ja esimerkiksi sosiaalihuollon asumispalveluissa tehdään puolestaan tilannekohtaisia asiakkaiden tarpeisiin liittyviä suunnitelmia.

Suunnitelmien "rikkominen" tai toteuttamatta jättäminen saattavat johtaa palvelun eväämiseen tai asiakkaan poistamiseen palveluiden piiristä. (Karjalainen & Viljanen 2009: 13.) Yhteiskunnan palvelujärjestelmät tarjoavat huono-osaisille monessa eri suhteessa vastuuta, mutta eivät valtaa. Asiakkaalla on vastuu aktivoitua palvelujärjestelmän ja viranomaisten toimomalla tavalla. Vallan puute näkyy osallistumismahdollisuuksien puutteena tai vähäisyytenä omassa elämässään, yhteisöissä tai yhteiskunnassa. Palvelujärjestelmän kehittäminen yhä ihmislähtöisempään suuntaan mahdollistaisi myös asiakas-työntekijäsuhteen kehittämisen tasa-arvoisempaan suuntaan. (Särkelä 2009: 73.)

Rikoksista tuomittujen kiinnittyminen yhteiskuntaan on ollut jatkuvana huolenaiheena jo vuosikymmeniä. Yhteiskunnan ja toimintajärjestelmien muutokset ovat osaltaan vaikeuttaneet kiinnittymistä. Verkostomaisia toimintatapoja onkin pyritty kehittämään ja kullekin asiakkaalle soveltuvan "räätälöidyn" työtavan on arvioitu olevan hyödyllistä asiakkaiden ongelmien monimutkaistuesssa. Tästä huolimatta juuri vaikeimmassa tilanteessa olevat asiakkaat kokevat monen toimijan järjestelmässä eniten palveluiden ja tukijärjestelmiin pääsyn esteitä. (Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti 2009: 9.)

Vankien jälkihuoltotyöryhmä arvioi, että ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitut sekä yhdyskuntaseuraamuksiin tuomitut henkilöt ovat monessa suhteessa tehostettujen palveluiden tarpeessa. Erityisen tärkeää olisi varautua pitkäjännitteiseen tukeen kunnallisen tai seudullisen peruspalvelujärjestelmän puitteissa. Rikosseuraamusasiakkailta on yhdenvertainen oikeus saada tarpeenmukaista apua, tukea ja hoitoa kuin muillakin kuntalaisilla. Toisaalta rikosseuraamuslaitoksen suunnitelmien tulisi olla sellaisia, että ne soveltuvat kuntien yhteistyön välineeksi. (Vankien jälkihuoltoryhmän raportti 2009: 15.)

Rikostaustaisten erityistilanteiden heikko tuntemus niin sosiaalihuollossa kuin työvoimapalveluissakin nousi esiin terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen Arki kuntoon- lainrikkokojen tuen tarve tutkimuksessa. Periaatteessa vapautuneet vangit saavat samanlaista palvelua kuin muutkin kuntalaiset, mutta toisaalta saatetaan asettaa ehtoja esimerkiksi asumis- tai työvoimapalveluiden saatavuudelle. Lainrikkokojasiakkaisiin suhtaudutaan tietyllä varauksella ja taustalla saattoi olla myös huonoja kokemuksia. (Karjalainen & Viljanen 2009: 42.)

Valvotussa koevapaudessa voidaan toimivalla palveluohjauksella auttaa vankia siirtymään tarkoituksenmukaisten palveluiden piiriin asteittain ennen vapautumista. Järvenpään kaupungissa kuntalaisten palvelutarpeen muutos on havaittu ja monimuotoisten sekä verkostomaisesti toteutettujen palveluiden tarve sekä keskitetysti "yhden luukun" palveluiden kehittäminen on nostettu hyvinvoinnin strategiaan vuosille 2014-2017. Prosessimaisella palvelurajat ylittävällä moniammatillisella yhteistyöllä voidaan lisätä myös kustannustehokkuutta.

Toimivan palveluohjauksen avulla voidaan myös suunnitella palveluiden taloutta, tuottavuutta ja vaikuttavuutta. (Järvenpään kaupungin kestävän kasvun ja hyvinvoinnin strategia: 25-26.) Verkostomaisella, moniammatillisella ja toimialat ylittävällä työotteella voidaan saada asiakkaalle toimivat palvelut järjestettyä kunnassamme. Tässä kehittämishankkeessa olemme liisänneet tätä toimintatapaa koskemaan erityisesti valvotussa koevapaudessa olevia järvenpääläisiä työttömiä.

6 Työttömyyden määrittelyä

Suomessa työllistymiseen ja työhön kuntoutumisen palvelujärjestelmän lainsäädäntö-, valvonta-, ja järjestämisvastuu on jakautunut pääasiassa kolmeen ministeriöön: työ- ja elinkeinoministeriöön, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöön ja opetus ja kulttuuriministeriöön. Kolmen ministeriön lisäksi valtion ohjauksessa toimivat kunnat, joilla on työllistämiseen liittyviä lakisääteisiä velvollisuuksia. Työllisyshoidon palvelujärjestelmän keskeisiä toimijoita ovat kuntien lisäksi työ- ja elinkeinotoimistot, työvoiman palvelukeskukset, Kansaneläkelaitos ja eläkevaikuttusyhtiöt ja erilaiset sosiaali- ja terveysalan järjestöt. Lukuisten hankerahoitusten turvin on myös kehitetty menetelmiä ja käytäntöjä heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työllistymisen, työelämään kiinnittymisen ja työhön kuntoutumisen edistämiseksi. (Lampinen & Pikkusaari 2012: 29.)

Suomessa oli työttömiä työnhakijoita (lomautetut mukaan lukien) tammikuun lopussa 2014 yhteensä 327 566 henkilöä. Työttömyysaste oli 12,5 prosenttia. Uudenmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen (ELY-keskuksen) kuntien alueella työttömiä työnhakijoita (lomautetut mukaan lukien) oli 79 450 henkilöä. Tällä alueella työttömyys lisääntyi vuoden aikana 21%. Järvenpään työttömyysaste vuoden 2014 tammikuussa on 9,1 %. Työttömiä työnhakijoita oli 1 919 henkilöä. Pitkäaikaistyöttömien osuus työnhakijoista oli yhteensä 493 henkilöä. (ELY-keskus, Tammikuun työllisyyskatsaus 1/2014.)

Useat selvitykset ovat osoittaneet, että pitkäaikaistyöttömien työllistyminen avoimille työmarkkinoille tapahtuu pääasiassa välityömarkkinoiden kautta. Erilaiset työllistämiprojektit edustavat juuri tätä käytäntöä. (Mäkinen 2012: 68.) Työllisyshoidon linjaukset ovat siis hyvin erilaisia ja monella eri tavalla toteutettuja eri kunnissa ja organisaatioissa. Työttömyyden vähentäminen ja ennaltaehkäisy jakautuu hyvin pirstaleisesti eri verkostoille yhteiskunnassamme.

Työ- ja elinkeinohallinto määrittelee työttömäksi henkilön, joka ei ole työsuhhteessa ja joka ei työllisty yritystoiminnassa tai ole päätoiminen opiskelija. (Työ- ja elinkeinoministeriön ohje 18.06.2013). Työttömällä työnhakijalla tarkoitetaan työnhakijaa, joka on työmarkkinoiden käytettävissä, työkykyinen ja työtön. Suljetussa- ja avovankilassa olevien vankien ei katsota olevan työmarkkinoiden käytettävissä. Vankeus katsotaan päteväksi syyksi olla pois työmarkkinoilta ja on automaattisesti este työmarkkinoilla ololle. Vangilla ei ole oikeutta työttömyysetuuteen vankilassaoloaikana. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 58-59.)

Työvoimaviranomaisten tehtävänä on järjestää ja hankkia julkisena työvoimapalveluna esimerkiksi työnvälityspalveluita ja työvoimapoliittista aikuiskoulutusta sekä edistää työttömien työllistymistä työllistämistuen avulla. Pitkään työmarkkinatukea saaneille annetaan mahdollisuus osallistua erilaisiin työllistymistä edistäviin toimenpiteisiin. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje Nro 6/011/2008.)

Sosiaalisen työllistämisen työryhmä on todennut vaikeimmin työllistyviksi ja heikossa työmarkkina-asemassa oleviksi ryhmiä, joiden työllistämiseen tarvitaan useiden eri palvelujärjestelmien, verkostoiden ja toimijoiden yhteistyötä. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi päihdeongelmaiset, mielenterveyskuntoutujat, pitkäaikaistyöttömät sekä nuoret, joilla koulutukset ovat keskeytyneet. Ryhmissä on lisäksi osin maahanmuuttajia sekä ihmisiä, joiden toimintakyky on alentunut erilaisista sosiaalisista syistä. (Sosiaalisen työllistämisen työryhmän raportti 2004: 17.) Rikostaustaiset henkilöt ovat usein moniongelmaisia, joilla saattaa olla useita edellä mainittujen ryhmien haasteita.

Työ- ja elinkeinotoimiston rekisterissä voi olla myös vankeusaikana, vaikka vankeusaikana ei voi ollakaan työmarkkinoiden käytettävissä. Vangin palvelutarpeen mukaan harkinnanvaraisesti voidaan tarjota ammatinvalinta- ja urasuunnittelua, terveydentilan ja työkyvyn selvittelyitä sekä työ- ja koulutuskokeiluita myös vankilassa oleville. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 55.)

Valvottu koevapaudessa oleva tuomittu on työmarkkinoiden käytettävissä. Henkilöllä, joka on valvotussa koevapaudessa, on siis oikeus myös työttömyysetuuteen. Valvotussa koevapaudessa etuudet eivät tule yleensä maksuun automaattisesti, vaan Kelaan pitää ilmoittaa koevapaudesta ja etuutta on haettava uudelleen. Vankilasta ilmoitetaan Kelalle valvotun koevapauden alkamisesta ja myös sen peruuntumisesta. Valvotussa koevapaudessa on oikeus saada työttömyysetuutta. Mikäli valvottu koevapaus perutaan kokonaan tai määräajaksi, ei työttömyysetuutta makseta perutulta ajalta. Kela voi myöntää valvotussa koevapaudessa olevalle yleistä asumistukea mikäli tuen saamisen muut edellytykset täyttyvät. Jos valvottu koevapaus perutaan tai keskeytetään, menetellään asumistuen suhteen samoin kuin vankeusrangaistuksen alkaessa. (Vankilassaolo ja Kelan etuudet 2012)

Kela hoitaa työttömän työnhakijan perusturvan, joka tarjoaa siis vähimmäistoimeentulon työttömyyden aikana. Kelan maksamat etuudet työttömälle ovat pääasiassa työmarkkinatuki ja työttömyyspäiväraha. Vangille voidaan jo valvotun koevapauden valmisteluvaiheessa laatia työnhakusuunnitelma työ- ja elinkeinotoimistossa. Suunnitelma pitää sisällään osaamisen ja palvelutarpeen arvion, siinä sovitaan työllistymistä edistävästä toimenpiteistä sekä mahdollisesti muista työmarkkinavalmiuksista ja toimintakykyä parantavista palveluista. (Rikosseuraamusviraston menettelyohje Nro 6/011/2008)

Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimiston asiantuntija Milla Riipinen on tehnyt työllistymissuunnitelmia ja aktivointisuunnitelmia valvottuun koevapauteen tuleville. Näissä asiakastapauksissa yhteydenotto on tullut työllisyysyksiköstä tai sosiaalitoimistosta, johon ollaan oltu yhteydessä rikosseuraamuslaitoksesta. Jos henkilö on ollut yli puoli vuotta pois asiakkuudesta, niin työ- ja elinkeinotoimistosta otetaan asiakkaaseen yleensä yhteyttä puhelimitse työnhaun vireille laittamisen jälkeen.

Vankien kohdalla tässä toimintatavassa voi olla ongelmana se, että jos haluaa suunnitelman etenevän mahdollisimman pian vapautumisen jälkeen, pitäisi tulla asioimaan työ- ja elinkeinotoimistossa jo vankilassaoloaikana. Työnhaun vireille laittamisen jälkeen pitäisi ainakin pystyä vastaamaan virkailijan soittoon, jotta alkukartoitus pystyttäisiin tekemään puhelimesta. (Riipinen 2014.)

Valvotun koevapauden valmisteluvaiheessa pitäisi selvittää ajoissa myös työ- ja elinkeinotoimiston linjaukset erilaisista toimenpiteistä. Toimivan palveluohjauksen avulla työllisyysyksikön työntekijä pystyy neuvomaan ja ohjaamaan asiakasta sekä tarvittaessa vangin suostumuksella edistämään työllistymissuunnitelman tekemistä varaamalla aikoja sekä olemalla tarvittaessa myös mukana vangin kanssa työ- ja elinkeinotoimiston tapaamisessa.

6.1 Vankien työttömyys ja syrjäytyminen

Syrjäytyminen viittaa ilmenneisiin sosiaalisiin ongelmiin ja niiden kasautumiseen. Huono-osaisuus ja moniongelmaisuus lisää syrjäytymistä ja syrjäytymisen uhkaa yhteiskunnasta. Syrjäytyminen voi ilmetä eri ulottuvuuksilla kuten syrjäytymisenä koulutuksesta, palkkatyöstä, toimeentulosta tai sosiaalisista suhteista. (Laine ym. 2010: 72.) Ehdottomien vankeusrangaistusten negatiiviset vaikutukset näkyvät erityisesti työllisyyden, toimeentulon ja asumisen vaikeuksina kun verrataan vankien ja ehdonalaisten vapautettujen tilannetta. Näitä kahta ryhmää verrattaessa voidaan havaita työttömyysriskin kasvavan ajan myötä. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 20.)

Työttömyysajan pituudella on vaikutusta tiettyjen työllistymistoimenpiteiden ja työttömyysturvan piiriin pääsemiseen. Koska vankeusrangaistuksen suorittaminen on pätevä syy työmarkkinoilta pois olemiseen, ennen vankeutta kertynyt työttömyysaika lasketaan yhteen vankeuden jälkeen kertyvän työttömyysajan kanssa. Laskenta ei siis ala alusta vapautumisen jälkeen työttömäksi työnhakijaksi ilmoittauduttua. Vapautunut vanki voi siis olla heti vapautumistaan lähtien pitkäaikaistyötön, jos oli työtön jo ennen vankeustuomion alkua. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 60.)

Milla Riipinen näkee työssään työttömyyden vaikutuksen asiakkaisiinsa. Tilastojen valossa työllistymismahdollisuudet alkavat pudota jo kolmen kuukauden työttömyyden jälkeen. Puolen vuoden kohdalla työttömyyttä usein alkaa ihmisen henkinen hyvinvointi kärsiä. Uudelleen työ- ja elinkeinotoimiston asiakaskunnassa näkyy alttius masentumiselle ja syrjäytymiselle. Sosiaalisia kontakteja ei enää välttämättä jakseta enää niin hyvin ylläpitää kuin aikaisemmin.

Puolen vuoden työttömyyden jälkeen alkaa sopeutua jo rahan vähyyteen ja voi alkaa pelätäkin työhön menoa. Itsetunto ja oman osaamisen kunnioittaminen ja siihen uskomisen alkaa pudota työttömäksi joutumisen jälkeen. Varsinkin miesten kohdalla on näkyvissä ilmiö, missä mielialan laskua aletaan hoitaa alkoholilla. (Riipinen 2014.)

"Joku on joskus sanonut että varsinkin nuorelle miehelle kaksi hirveintä ja vahingollisinta asiaa elämässä voi olla sota ja työttömyys. Työssä olo on niin kokonaisvaltainen hyvinvoinnin kannalta. Jos tavataan uusia ihmisiä, niin yleensä kysytään mitä sä teet työkseksi. Jos olet työtön tai varsinkin pitkäaikaistyötön niin sun sosiaalinen asema voi olla heikentynyt." (Riipinen 2014.)

Alhainen koulutustaso vaikeuttaa vankien selviytymistä työmarkkinoilla. Monilta vangeilta puuttuu peruskoulun päästötodistus ja suurelta osalta vangeista puuttuu ammatillinen koulutus. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 21.) Sekatyömiehen työtehtävät ovat käytännössä hävinneet yhteiskunnastamme, satamatyöt on koneellistettu sekä siivoustyöt on ulkoistettu alan yrityksille, jotka käyttävät pääasiassa ulkomaista työvoimaa. Karkeasti sanoen avoimet työmarkkinat ovat käytännössä sulkeutuneet matalan tuottavuuden työvoimalta. (Karjalainen & Viljanen 2009: 25.) Lukihäiriöt ja muut oppimisvaikeudet vaikeuttavat ammatillisen koulutuksen saamista, joka taas on yhteiskunnassamme lähes poikkeuksetta ehto työpaikan saamiselle.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen Arki kuntoon- Lainrikkokojien tuen tarve raportin suosituksissa on noussut tarve käynnistää kunnissa erityisiä työllistämishankkeita vankilasta vapautuville sekä muille lainrikkokojille. Heidän työllistymisensä yleisiä ja paikallisia esteitä tulisi arvioida selvittää. Lisäksi suosituksissa nostetaan esille tarve taholle, joka "yleisen sosiaalityön" keinoin kokonaisvaltaisesti ottaisi vastuun vapautuvien vankien sekä yhdyskuntaseuraamusrangaistusta suorittavien sosiaalisesta tuesta ja palveluohjauksesta. (Karjalainen & Viljanen 2009: 4.)

Työllistymistä estäviä seikkoja voivat olla esimerkiksi erilaiset fyysiset- ja psyykkiset vaivat, jotka vaikeuttavat työn tekemistä, päihdeongelmat ja mielenterveyden häiriöt. Työelämän koventuneet vaatimukset jättävät työmarkkinoiden ulkopuolelle ihmisiä, joilla on vaikeuksia

ymmärtää ohjeita ja kyetä suunnitelmalliseen nopeatahtiseen työhön. Työvalmennuksen yksi tärkeimmistä tehtävistä on poistaa työllistymistä estäviä seikkoja. Edellä mainittuja seikkoja havainnoimalla ja arvioimalla voidaan ohjata asiakkaita tarvittavien palveluiden piiriin ja pyrkiä löytämään asiakkaille tarkoituksenmukainen suunnitelma työvalmennuksen avulla.

Kun työkykyä kartoitetaan kokonaisvaltaisesti, nousee esille siis myös muita kuin puhtaasti toimintakykyyn tai terveyteen liittyviä seikkoja, jotka alentavat työkykyä ja lisäävät yhteiskunnasta syrjäytymisen uhkaa. Velat voivat olla este työttömien vankien työllistymisessä ja yhteiskuntaan integroitumisessa. Vankien velkaantumisen ongelmiin liittyvä ohjaus ja neuvonta kuuluvat yleisten palveluiden piiriin. Lakisääteisessä talous- ja velkaneuvonnassa voi kuitenkin ongelmana olla se, että vankien velkaantumisen ongelmat ovat osin erilaisia kuin keskimääräisen velkaantumisen ongelmat, jolloin ohjaus- ja neuvontatyö vaatii erityistä ammatillista osaamista. Tähän sisältyy sekä talous- ja velkaneuvontaa, mutta myös asiakkaan tukemiseen liittyvää sosiaalityötä. (Näkki 2006: 20.)

Järvenpäässä työllisyyspalveluiden asiakkaiden velka-asioiden selvittelyyn on pyritty kiinnittämään huomioita. Kun tilannetta kartoitettiin vuonna 2011, havaittiin että työttömillä on velka-asioita, jotka vaikeuttavat osaltaan työllistymistä. Monet eivät edes tiedä velkojensa määrää. Asiakkaat ovat usein moniongelmaisia ja useiden kohdalla syrjäytyminen sekä avuttomuus omien asioiden hoitamiseen estävät itsenäisesti Tuusulan, Keravan ja Järvenpään yhteiseen velkaneuvontaan hakeutumisen. Asiakkailta on havaittu olevan myös virheellisiä käsityksiä velka-asioiden selvittelystä, velkajärjestelyistä sekä mahdollisuudesta päästä niihin. (Raivisto 2011.)

Syrjäytyneillä ja heikommassa asemassa olevilla työttömillä olisi tarve velkojen selvittelyssä tukihenkilöön, joka varmistaisi esimerkiksi, että kaikki sovitut asiakirjat ja selvitykset ovat kunnossa velkaneuvojan vastaanotolle mennessä. Velkaneuvojilla ei ole ajanpuutteen vuoksi mahdollista tukea asiakasta kuin taloudellisten asioiden selvittelyssä. Selvittelyprosessi on usein pitkä, jopa useita vuosia kestävä. Mikäli kaikkia tarvittavia selvityksiä ei kykene itsenäisesti hoitamaan, voi asioiden selvittely viivästyä huomattavasti tai keskeytyä kokonaan. (Raivisto 2011.) Varsinkin rikosperäisten velkojen selvittely vaatii sekä asiakkaalta itseltään että työntekijältä erityistä kykyä ja kärsivällisyyttä käsitellä vaikeita asioita.

Pirjo Näkki tarkasteli vankien velkaantumista ja yhteiskuntaan integroitumista vuonna 2006. Vapautuvista vangeista velkaantuneita oli 81%. Velat koostuivat pääasiallisesti rikosperusteisistä korvauksista ja maksamattomista sakoista. Myös vuokrat velat olivat lisääntyneet lähes kolminkertaisesti kymmenessä vuodessa. Näkin tutkimuksen keskeisin tulos oli, että velkaantuneet vangit vapautuvat sosiaaliturvan piiriin tai tekivät työtä ilman verokirjaa lisäten yhteiskunnan harmaata taloutta. (Näkki 2006: 4.)

Osallisuus, osallistumismahdollisuudet sekä mahdollisuus vuorovaikutukseen ovat jokaiselle yksilölle tärkeä osa elämää ja itsensä toteuttamista. Ne jotka eivät koe kuuluvansa yhteiskuntaan tai kokevat syrjintää esimerkiksi leimaantumisen johtuen, pyrkivät hakeutumaan samankaltaisten joukkoon. Huono-osaisille, joiden elämä on rajoittunutta esimerkiksi työttömyyden, köyhyyden, päihteidenkäytön tai huonon terveydentilan vuoksi, vuorovaikutussuhteet ja osallisuuden kokemukset korostuvat entisestään. Suomessa sosiaalisia verkostoja ja osallisuutta rakennetaan pääsääntöisesti työidentiteetin kautta, josta huono-osaisten ryhmät ovat syrjäytyneet. (Särkelä 2009: 11-12.)

On erittäin tärkeää, että ihminen kokee itsensä jollakin tapaa tarpeelliseksi. Pitäisi kokea liittyvänsä johonkin ja voisi kokea olevansa osallinen jossakin. Vaikka työn tuoma ansiokaan ei olisi niin suuri, on sillä merkitystä juuri mielekkyyden ja merkityksellisyyden takia. Se tuo ihmiselle arvon, että on tasavertainen muiden kanssa ja elämällä on merkitystä. Ihminen saa toteuttaa joitakin puolia itsessään. Työttömyys on yksi iso osa, joka lisää päihteidenkäytön riskitekijöitä. Työttömyys myös lisää riskiä hakeutua ryhmään, jossa alkoholia käytetään runsaasti. Ihmisellä on halu kuulua johonkin ja jos yhdistävänä tekijänä ei ole työ tai harrastus, voi yhdistävä tekijä olla päihteidenkäyttö. (Tolonen 2014.)

Päihteidenkäyttäjät, toimeentulotuen saajat, vangit sekä asunnottomat ovat olleet suomalaisessa yhteiskunnassa jo vuosikymmenten ajan kaikkein huono-osaisimpia ryhmiä. Vangit muodostavat yhtenäisen ryhmän siinä mielessä, että he ovat syyllistyneet rikokseen ja suorittavat rangaistustaan vankilassa. Vankeja voidaan pelätä ja karsastaa yhteiskunnassa. Heidän osallistumisensa ja kuulumisensa yhteiskuntaan on rajoittunutta vankeusrangaistuksen takia. Vapautuneen vangin voi olla vaikeaa sopeutua normina pidettyyn arkielämään ja yhteiskuntaan. (Särkelä 2009: 12, 45.)

" Jos sulla on viis ongelmaa niin sä voit ratkaista yhden. Sääntöhän on, että jos sulla on yks ongelma niin sä putoat yhden pykälän. Jos on kaks ongelmaa niin sä putoat kolme pykälää. Ja kolmella ongelmalla sä putoat viis pykälää yhteiskunnassa. Ja ottamalla yhden ongelman pois, esimerkiksi asunnottomuuden, sä pystyt vaikuttamaan asiaan." (Taipale 2013.)

Palvelujärjestelmässä on niitä ihmisiä, jotka vaativat ne palvelut, jotka heille heidän mielestään yhteiskunnassa kuuluu. Sitten on niitä, jotka eivät vaadi mitään. Eivät edes sitä, mikä heille kuuluisi. Työntekijöiltä vaaditaan jatkuvaa tilannearviointia, yksilöllisyyttä ja kykyä oikea-aikaisuuden arvioimiseen. Monilla vangeilla on kokemus, että kukaan työntekijä ei ole koskaan puuttanut asioihin, kukaan ei ole jäänyt kuuntelemaan. Vangilla ei välttämättä enää ole keinoja itsellä edesauttaa yhteiskuntaan sisälle pääsemistä, koska on jo niin pitkällä epä-

onnistumisen kierteessä. Oma identiteetti on ehkä jo muodostunut epäonnistujaksi tai vangiksi, ei tähän yhteiskuntaan kuuluvan identiteetiksi. (Liimatainen 2013.)

" Usein nämä vapautuneet saattavat olla ihan tyhjän päällä. Ainut omaisuus voi olla ne vaatteet jotka heillä on sillä hetkellä päällä. Siinä usein jo näkee, että vankilasta vapautunut on aika heikoilla, väsynyt ja turhautunut. Lähdetään yhdessä pala palaselta kokoamaan sitä ja miettimään, että mitä vaihtoehtoja on olemassa ja mihin olis ensimmäisenä tärkeää suunnata." (Toropainen 2013.)

Vankien kuntoutuksen ja sen jälkeisen jälkihuollon tekevät haastavaksi vangeilla ilmenevät monenlaiset elämänhallinnan puutteet kuten työ- ja toimintakyvyn puutteet ja päihdeongelmat. Elämän puutteet voidaan jakaa aineellisiin puutteisiin kuten työ, raha tai asunto, henkisiin puutteisiin kuten koulutus, terveys, mielenterveys tai työkokemus. Sosiaaliset puutteet ilmenevät elämänhallinnan ja ihmissuhteiden heikkoutena. Rikoksenuusijoiden syrjäytyminen on hyvin kokonaisvaltaista. Monien ongelmat ovat lähtöisin jo lapsuudesta. (Virtanen 2007: 12.)

6.2 Keinoja syrjäytymisen ehkäisyyn

" Meillähän vangit ovat tällaista raihnaista pudokasjengiä. Usein he ovat yksinäisiä tai tilapäissuhteissa olevia. Jos yhteiskunnassa halutaan yleensäkin rikollisuutta vähentää, niin kaksi keskeistä asiaa on: puuttuminen yleensäkin kaikkien köyhimpään väkeen ja yksinäisiin. " (Taipale 2013.)

Sosiaalisen kuntoutuksen alueella rikostaustaisten henkilöiden ongelmat ovat keskimäärin niin huomattavia, että yhteiskunnan palvelujärjestelmien väliin putoaminen on enemmänkin sääntö kuin poikkeus. Asiakasryhmän sosiaalisen tilanteen vakauttaminen vaatii yksittäisten interventioiden sijaan pitkäjännitteistä tukemista. Asiakaskunnan selviytymisen edellytyksiä voitaisiin parantaa sosiaali- ja terveydenhuollollisen asiantuntemuksen ulottamisella myös seuraamusjärjestelmän sisään, jotta esimerkiksi kuntoutuksen toiminnallinen jatkuvuus varmistettaisiin vapautumisen jälkeen. (Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006/12: 69.)

Naisvankien taustoista löytyy samantyyppisiä ongelmia kuin miesvangeiltakin. Elämää varjostaa usein yhteiskunnasta syrjäytyminen heikon koulutustaustan, monenlaisen huonosuaisuuden, päihde ja mielenterveysongelmien takia. Perhesuhteet, erityisesti lapset ja heistä huolehtiminen suojaa naisia tiettävästi miehiä paremmin rikoskierteeltä. (Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti 2009: 23.)

Sosiaaliohjaaja Anni Toropainen on tavannut työssään myös vankilasta vapautuneita naisvankeja. Hänen kokemuksensa on samankaltainen. Naisilla on ollut enemmän motivaatiota ja suuri halu palata takaisin yhteiskuntaan. Monilla on lapsia ja perhetilanteet voivat olla hyvinkin huolestuttavia. On saattanut olla väkivaltaa perhesuhteissa ja lastensuojelu on ollut mukana kuvioissa ennen vankilaan joutumista. Toropaisen kokemus on, että naisvangit tuovat katumusta enemmän esille. Naisten kanssa voi työntekijänä puhua enemmän henkilökohtaisista asioista. Naiset ovat kokeneet tekemänsä rikokset erittäin raskaina asioina ja ovat tarvinneet tukea päästäkseen yli asiasta. (Toropainen 2013.)

Vankilasta vapautuvat tulevat aikuissosiaalityön asiakkaiksi usein ensisijaisesti toimeentulotuen tarpeen vuoksi. Aikuissosiaalityö pystyy tavoittamaan juuri toimeentulotuen kautta osan niistä asiakkaista, jotka eivät välttämättä muuten hakeutuisi kyseiseen palveluun. Vankilasta vapautuneet ovat usein hämmentävässä elämäntilanteessa, eivätkä välttämättä osaa asioida viranomaisten kanssa. He saattavat kokea itsensä ulkopuoliseksi ja se puolestaan vaikeuttaa yhteiskuntaan liittymistä. (Kangasaho 2013: 6,18.) Järvenpään aikuissosiaalityössä vankilasta vapautuneilta asiakkailta on tullut kiitosta siitä, että heidät on kohdattu sosiaalitoimistossa epävirallisemmin. He ovat arvostaneet kokemusta, jossa voi tulla puhumaan kuin ihminen ihmiselle. Työntekijä ei voi välttämättä alussa asettaa kovia rajoja vapautuvalle vangille ja palveluissa tarvitaan joustoa esimerkiksi ajanvarauksen suhteen. (Toropainen 2013.)

Kaikkein kriittisin vaihe vankilasta vapautuvan sijoittumisessa yhteiskuntaan on juuri vapautumisen jälkeen. Vangin vapautumisen valmistelulla ja asteittaisella vankilaolosuhteiden avoimuuden lisäämisellä on pyritty kehittämään myös jatkumoita vankilasta siviiliin. (Karsikas 2005: 13.) Vapautumisvaiheen suunnittelussa olisi erittäin tärkeää ottaa vanki mukaan luomaan omaa jatkopolkuaan. Jos on ollut itse sopimassa aikaa esimerkiksi päihdehoitoon, voi siihen sitoutua paremmin vapautumisen jälkeen. Jos vankilasta vapautuu niin, että jää yksin, hakeutuu luultavasti niiden entisten kavereiden luo, jotka ovat kuuluneet rikolliseen elämäntapaan. Jos tilalle ei ole mitään korvaavaa, riski palata entiseen elämäntapaan on suuri. (Tolonen 2014.)

Kaistila ja Kuusisto tutkivat AMK-lopputyössään Turkulaisten vapautuvien vankien kokemuksia vapautumisvaiheen ongelmista, heidän kokemuksiaan asiakkaina sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa sekä heidän kehittämisehdotuksiaan koskien sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Haastatelluilla vangeilla oli kokemuksia muun muassa oppisopimuskoulutuksesta, työkokeiluista ja kuntouttavasta työtoiminnasta. Moni haastateltava totesi päihteettömyyden olevan keskeinen syy kaidalla polulla pysymiseen vapautumisen jälkeen. Myös selkeä päivärytmi, työpaikka ja opiskelupaikka nostettiin esille tärkeinä asioina. Ylipäätään tulevaisuuden suunnitteleminen ja mahdollisuus selkeiden tavoitteiden asettamiseen vankilasta pääsyn jälkeen rytmittivät elämää haastateltavien mielestä. Haastateltavat kokivat tarvitsevansa vapautue

saan työllistymiseen sekä toimeentuloon liittyviä palveluita. Myös mahdollisuus päihdekuntoutuksen jatkumiseen vapautumisen jälkeen nousivat haastatteluissa tärkeinä tarpeina pintaan. (Kaistila & Kuusisto 2011: 37-38.)

Vankien syrjäytymistä sekä uusintarikollisuuden ehkäisyä voidaan tehdä suunnitelmallisella ja räätälöidyillä jälkihuoltotoimilla. Sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluiden avulla pyritään tukemaan vapautuneiden vankien sopeutumista yhteiskuntaan. Näihin palveluihin luetaan esimerkiksi sosiaali-, terveys-, päihde- ja työllisyyspalvelut. (Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti 2009: 35.) Haastattelin tässä opinnäytetyössä edellä mainittujen palveluiden työntekijöitä. Kaikki haastateltavat nostivat esille yhteistyössä tekemisen merkityksen. Varsinkin haasteellisten ja moniongelmaisten asiakkaiden kanssa työskentelyssä korostettiin yhteistyön lisäämisen tarvetta. Tiedon kulku tietosuojan puitteissa eri yksiköiden välillä olisi tärkeää.

Suomessa ei ole mitään valtion tai kuntien erityisjärjestelmää, joka vastaisi vapautuneiden vankien jälkihuollosta. Palveluiden järjestämisestä vastaa kotikunta, samoin kuin muidenkin kansalaisten. Kuntien sosiaalitoimet ovat tukipilareita erityisesti silloin, kun vankilasta vapautuva on työtön, asunnoton ja päihdeongelmainen. Jälkihuollossa onnistutaan sitä paremmin, mitä aikaisemmin vapautumista aletaan suunnitella ja tehdään yhteistyötä vankilan, sosiaalitoimen, päihdepalveluiden sekä työvoiman palvelupisteiden kanssa. Hyvin toimiva jälkihuolto näkyy vankilasta vapautuneen ja hänen läheistensä hyvinvoinnin lisääntymisenä, uusintarikollisuuden vähentymisenä sekä säästyneinä kustannuksina. (Suomela 2011.)

Vankilan tehtävänä on valmentaa vankeja vapautumisen jälkeiseen elämään ja ottaa aktiivisesti yhteyttä kuntiin jo vankeusaikana. Toiminta pitäisi järjestää saattaen vaihtaen kuntien palveluihin. Kunnilla on vastuu tarpeellisten palvelukokonaisuuksien järjestämisestä. Palvelukokonaisuuden pitäisi kattaa vangin koko sosiaalisen tilanteen kartoittamisen, tukitoimien suunnittelun ja järjestämisen niin, että se tukee vangin elämänhallintaa. (Virtanen 2007: 21.)

Valvotun koevapauden aikana palvelukokonaisuuden järjestäminen on mahdollista kehittää toimivaksi Järvenpään kaupungissa. Toimintavelvoite pitäisi suunnitella yhteistyössä rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden ja vangin kanssa sellaiseksi, että se tukee työ- ja toimintakykyä sekä lisää mahdollisuuksia päästä osalliseksi yhteiskuntaan vapautumisen jälkeen. Toimintavelvoite tuo tietoa työttömän työkyvystä, vahvuuksista ja toisaalta palveluntarpeista. Yhteistyössä rikosseuraamuslaitoksen kontrollin kanssa työvalmentaja voi tukea asiakasta palaamaan asteittain kohti yhteiskunnan toimintoja.

Tarkoitus on myös löytää ne henkilöt, joilla on motivaatiota työstää omien asioiden eteenpäin viemistä sekä tahto sitoutua yhteydenpitoon viranomaisiin. Palvelutarjonta on siis suhteutettava asiakkaan tarpeiden lisäksi omaan haluun muuttua ja jättää rikollinen elämäntapa. Val-

votun koevapauden palveluohjauksen kehittämistyön tarkoitus on kehittää yhteiskunnan puitteita ja raameja sellaisiksi, että se tukisi niitä vankeja, joilla on tahtoa, kykyä ja motivaatiota pohtia omaan työllistymiseen liittyviä seikkoja.

Työllisyysyksikön tavoitteena on tarjota jatkossa myös työvalmennusta, joka on räätälöity nimenomaan rikostaustaisille henkilöille. Työvalmentaja Heidi Pelli on toiminut työvalmentajana valvotun koevapauden aikana ja hänen kokemuksensa on, että työvalmentajan rooli tulee olla tällaisessa tapauksessa erittäin laaja. Työvalmentajalla pitää olla valmius puuttua muihinkin vangin asioihin kuin työtehtäviin liittyviin. Koevapausvangilla voi olla hyvin monenlaisia ongelmia ja kysymyksiä, joihin työvalmentajan pitää pystyä vastaamaan. Asiakassuhteen pitää olla tiivis, jotta vanki voi tulla kertomaan kaikista valvotun koevapauden onnistumiseen tai epäonnistumiseen vaikuttavista seikoista. (Pelli 2014.)

Työvalmentajan tulee kulkea tiiviisti asiakkaan rinnalla koko ajan. Pellin kokemus on, että asiat ja ongelmat ovat samanlaisia kuin muillakin, mutta vankilassaoloaika on saattanut muuttaa tapaa suhtautua niihin tai kykyyn ratkaista niitä. Ongelmat, joihin vanki on tarvinnut työvalmentajalta tukea, ovat esimerkiksi päihteettömänä pysymiseen, vanhoihin kavereihin liittyvät asiat, perhesuhteiden ongelmiin liittyvät asiat ja valvontapuhelimen kotiin unohtamiseen liittyviä. Monenlaisia pieniä asioita voi tulla vastaan lähes päivittäin ja työvalmentajan pitää pystyä toimimaan tukijana, auttajana ja myös sääntöjen noudattamisen valvojana koevapauden aikana. (Pelli 2014.)

Valvotun koevapauden aikana vangilla on siis mahdollisuus totutella hoitamaan arkeen liittyviä asioita siviilissä. Koevapauden aikana vangilla ja työntekijöillä on mahdollisuus kartoittaa toiveet ja mahdollisuudet, jotta elämä lähtisi hyvin eteenpäin vapautumisen jälkeen. Muihin palveluihin ohjaamisen lisäksi työllisyysyksikössä kartoitetaan koulutustarpeet ja mahdollisuudet. Jos asiakkaalla on tavoitteena työllistyä jollekin tietylle toimialalle, aletaan kartoittaa jo ennen koevapauden päättymistä kyseisen alan työkokeilumahdollisuutta. Hyvin onnistunut koevapausaika voi toimia suosituksena sille, että haluaa takaisin yhteiskuntaan ja omaa ammattitaitoa tiettyihin tehtäviin.

Työtä toivovan henkilön työllistymisen polun vaiheet niin vastoinkäymisineen kuin edistysaskelineenkin muodostuvat monen tekijän yhteissummasta. Työllistymis-, sosiaali-, ammatillisen kuntoutuksen- ja koulutuspalveluiden prosesseissa asiakkaan päämäärän saavuttamisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että kaikki palvelujärjestelmän osat varmistavat oman toimintansa laadun ja tehokkuuden suhteessa realistiseen työllistymistavoitteeseen. Palvelujärjestelmän eri osien tulisi tavoitella samanaikaisesti ja yhdensuuntaisesti työllistymistavoitteen saavuttamista yhteisesti sovitulla pelisäännöllä.

Nykyisellään valitettavasti näyttää siltä, että tavoitteet loppuvat eniten tukea tarvitsevien henkilöiden kohdalla työllistymisratkaisun löytämisestä omien palveluiden sisällä ja odottavat päämäärän toteutuvan jonkun muun toimesta, jossakin toisessa toimijatahossa. (Lampinen & Pikkusaari 2012: 112.)

Yhteistyö ja jaettu vastuu on hyvin toimiva keino työskennellä monitoimijaisessa järjestelmässä. Jos toiminta suunnitellaan ja kohdennetaan yhdessä oikein, saadaan kaikkien toimijoiden ammattitaito sekä vähäiset resurssit optimaaliseen käyttöön. Vankilassa vanki saa valmiuksia rikoksettomaan elämään ja kunnat jatkavat jälkihuoltona vankilassa aloitettua kuntoutusprosessia. Kaikki hyötyvät tästä yhteistyöstä, niin vanki kuin yhteiskuntakin. (Virtanen 2007: 17.)

6.3 Työllisydenhoito Järvenpäässä

Työ- ja elinkeinotoimistot sekä kuntien toteuttama työllisydenhoito pyrkivät vaikuttamaan käytännön tasolla työttömyyteen Suomessa. Työllisydenhoito on ratkaistu eri kunnissa hyvin eri tavalla. Kuntouttava työtoiminta on lakisääteistä palvelua ja sitä toteutetaan kunnissa eri tavalla. Pelkästään Uudenmaan kunnissa on hyvin vaihtelevia käytäntöjä siinä, miten pyritään vaikuttamaan työttömyystilanteeseen.

Järvenpään kaupungin työllisyysyksikkö tekee tiivistä yhteistyötä Uudenmaan työ ja elinkeinotoimiston, aikuissosiaalityön, perusterveydenhuollon, nuorisokeskuksen, mielenterveys- ja päihdetyön yksikön, kaupungin eri sektoreiden työnantajien kanssa sekä erilaisten järjestöjen-, yrittäjien- sekä yhdistysten kanssa. Työllisydenhoidon tavoitteena on ohjata työttömiä erilaisten toimenpiteiden piiriin, jotta työttömyys ei pitkittyisi.

Työllistymistä ja työhön kuntoutumista tuetaan myös sosiaali- ja terveystalvina, joiden toteuttamisessa kunnilla on merkittävä rooli. Kunnat ovat vastuussa esimerkiksi perusterveydenhuollon järjestämisestä ja pitkäaikaistyöttömien kuntouttavan työtoiminnan järjestämisestä. (Lampinen & Pikkusaari 2012: 38.) Kuntouttavan työtoiminnan lain mukaan kunnat ovat velvollisia järjestämään kuntouttavaa työtoimintaa sellaisille työttömille, joiden kohdalla muut aktivointitoimenpiteet eivät ole soveltuvia. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena on johtaa joko suoraan töihin tai työvoimahallinnon ensisijaisten työllistymistä edistävien toimenpiteiden piiriin kuten työkokeiluun. (Sosiaalisen työllistämisen työryhmän raportti 2004: 20.)

Järvenpäässä työllisyyspalvelut on tuotteistettu ja painopiste on suoraan työllistymistä tukevista palveluista sekä kuntoutumista tukevista palveluista kuten lakisääteisen kuntouttavan työtoiminnan järjestämisessä. Työvalmennus kuvaa toimintaa ja palvelua, jossa työllistymi-

seensä syystä tai toisesta tukea tarvitsevia ihmisiä avustetaan valmistautumisessa ja siirtymisessä työelämään tai pysymään työssä muuttuneissakin tilanteissa. Työvalmennus voi sisältää myös työkyvyn arviointia ja erilaisia kuntoutumista tukevia toimenpiteitä. (Lampinen & Pikkusaari 2012: 12.)

Työttömät järvenpäläiset voivat saada työllisyysyksiköstä henkilökohtaista työvalmennusta esimerkiksi uraohjaukseen, palkkatukityöllistymiseen, oppisopimuskoulutukseen, työkokeiluihin, kuntouttavaan työtoimintaan ja työkyvyttömyyseläke-edellytysten selvittelyyn. Työvalmennus voi painottaa koulutukseen ohjaukseen, työpaikan hakuun, työyhteisössä toimimisen tukemiseen ja muiden palveluiden tarpeen arviointiin.

Työvalmentaja on yhteyshenkilö työllisyysyksikön, työvalmennuspaikan, asiakkaan ja yhteiskunnan muiden toimijoiden välillä. Työvalmennus tähtää sopivan työllistymistä tukevan toimenpiteen löytämiseen sekä työ- ja toimintakyvyn arviointiin. Työvalmennuksessa pyritään joko parantamaan tai edistämään työttömien mahdollisuuksia joko työllistyä tai löytää joku muu järkevä ratkaisu työelämän ulkopuolella olemiseen. Ratkaisu voi olla esimerkiksi pysyväle eläkkeelle siirtyminen tai kuntoutus-, sosiaali- ja terveystyöpalveluiden piiriin ohjaaminen. (Lampinen & Pikkusaari. 2012: 13.)

Mikäli asiakkaalla havaitaan oleellista työkyvyn heikentymistä eikä työllistymistä estäviä seikkoja kyetä poistamaan, on mahdollista aloittaa selvittelyprosessi työkyvyttömyyseläkkeen saamiseksi. Järvenpään kaupungilla on hyvin toimiva selvittelyprosessi, jonka aikana voidaan kattavasti kartoittaa eläke-edellytyksiä. Järvenpään kaupungin työllisyshoidon yhtenä tavoitteena on pitkäaikaistyöttömyyden vähentäminen. Tavoitteena on löytää vaihtoehtoja työttömyysetuudella sekä toimeentulotuella elämisen sijaan. Työkyvyttömyyseläke voi siis olla joillekin työttömille ensisijainen etuus.

Työttömille tarkoitetuista toimenpiteistä työkokeilu on paljon käytetty vaihtoehto. Työkokeilu on työ- ja elinkeinotoimiston palvelu, jossa ei olla työsuhteessa. Työkokeilun avulla voidaan tukea paluuta työmarkkinoille tai selkiyttää ammatinvalinta- tai uravaihtoehtoja. Työkokeilu sekä muut erilaiset työllistämishankkeet voivat olla rikostaustaisille henkilöille nopeampi ja helpompi reitti takaisin työelämään kuin suoraan avoimille työmarkkinoille työllistyminen. (Mäkinen 2013: 12.)

Työvalmennuksen alussa asiakkaan kiinnostuksen kohteet kartoitetaan ja asiakasta kiinnostavan alan työkokeilupaikkoja lähdetään kartoittamaan Järvenpään alueen yrityksistä ja yhdistyksistä. Aikaisemmin työkokeiluita voitiin järjestää myös Järvenpään kaupungin yksiköissä, mutta työkokeilut ja tukityöllistäminen eivät ole tällä hetkellä mahdollisia Järvenpään kaupungin omissa yksiköissä lomautusten ja irtisanomisten vuoksi.

Työkokeilu on yrittäjälle ilmaista ja vakuutus työkokeilijalle tulee valtion kautta. Työkokeilusopimus tehdään 1-6 kk ajaksi samalle työnantajalle. Työkokeilusta pitäisi olla hyötyä sekä asiakkaalle että työnantajalle. Työvalmentaja on yhteydessä työkokeilun ajan sekä asiakkaaseen että työnantajaan muun muassa yhteisissä tapaamisissa. Työkokeilun lopussa pidetään loppukeskustelu, jossa pohditaan jatkosuunnitelmia. Joskus tavoite on esimerkiksi palata työelämään pitkän työttömyyden jälkeen, toisinaan työkokeilun tavoite on kartoittaa ammatinvaihtoa. Jatkosuunnitelmana voi olla esimerkiksi koulutukseen hakeutuminen uutta ammattia varten. Työkokeilun aikana kartoitetaan kokonaisvaltaisesti työkykyä. Keskeytyneiden kokeilujen jälkeen asiakkaat voidaan ohjata sosiaalityöntekijälle tai päihdehoitoon. Joskus työkokeilupaikasta tarjotaan palkkatyötä asiakkaalle ja työvalmentaja voi tukea yrittäjää esimerkiksi valtion myöntämän palkkatuen hakemisessa. (Pelli 2014.)

7 Kehittämistyön toteutus

7.1 Vapautuvien vankien palveluohjauksen kehittämisen taustaa

Jotta palveluiden ketjuttamisen tavoite voidaan saavuttaa, kehittämistyö edellyttää siis panostusta prosessiohjauksen kehittämiseen. Yre-hankkeessa (yhteistyössä rikoksettomaan elämään) on etsitty keinoja Suomen suurimmissa kaupungeissa poikkihallinnollisten palveluketjujen ylittämiseksi. Pitkäaikaisena tavoitteena on ollut saada palveluketjut myös kuntatasolla syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhassa olevien, erityisesti rikostaustaisten henkilöiden tarpeiden ja toimintakyvyn tasolle. Jotta tämä onnistuisi, edellyttää se luottamuksellista henkilökohtaista suhdetta asiakkaan ja palveluntuottajan välille. (Rikosseuraamusviraston monisteita 8/2004: 5.)

Järvenpään kaupungilla ei ole ollut olemassa suunnitelmallista palveluohjausta vapautuvien vankien ja valvottuun koevapauteen tulevien järvenpääläisten työttömien yhteiskuntaan integroitumisen tukemista varten. Tähän saakka vapautuvien vankien kanssa työskentely on hyvin hajanaista eikä missään kaupungin yksikössä ole ollut tietoa kenelle esimerkiksi valvotun koevapausasioiden suunnittelu, suunnitelman käytännön toteuttaminen tai suunnitelman arviointi kuuluu. Jos koevapauteen hakeva vanki on yrittänyt selvittää mahdollisuuksiaan saada suunnitelmallista toimintaa koevapauden ajaksi, ei välttämättä kukaan kaupungin työntekijä osaa sanoa miten asiassa olisi voinut edetä. Työntekijöillä ei ole vielä kovinkaan paljon tietoa valvotusta koevapaudesta.

Työllisyysyksikössä erityisesti työvalmentaja Heidi Pelli joutui tekemisiin työttömäksi vapautuvien vankien sekä valvotun koevapauden suunnittelun kanssa. Hän toivoi saavansa tukea, neuvoja ja työskentelymallia työvalmennukseen juuri tämän kohderyhmän kanssa. Olen nos-

tanut kyseisen seikan esille alkuvuodesta 2013 sosiaalisen työllisyydenhoidon työryhmässä, jossa oli moniammatillinen edustus Järvenpään kaupungin eri yksiköistä.

Aikuissosiaalityössä oli havaittu myös sama ongelma ja puuttuvan toiminnan kehittäminen alkoikin samana vuonna. Toiminnan kehittäminen koskee kaikkia vapautuvia järvenpääläisiä vankeja, ei siis ainoastaan työttömiä. Tässä opinnäytetyössä keskityn kuitenkin ainoastaan valvottuun koevapauteen tulevia työttömiä koskevaan kehittämistyöhön, sillä työllisyysyksikössä jossa työskentelen, asiakkaina on ainoastaan työttömiä järvenpääläisiä.

Työllisyysyksikön tavoitteena on työttömyyden vähentäminen. Tavoitteeni tälle opinnäytetyölle on rakentaa palveluohjausmalli, jonka avulla valvottuun koevapauteen tulevien työttömien työ- ja toimintakykyä voitaisiin arvioida. Kehittämistyön tarkoitus on myös palveluohjauksen keinoin löytää asiakkaille tarvittavat palvelut kunnassamme, edistää työllistymistä ja löytää valvotussa koevapaudessa olevalle sellainen suunnitelma, joka tukee hänen integroitumistaan yhteiskuntaan.

Aikuissosiaalityön tavoitteena on edistää asiakkaiden kykyä elämänhallintaan. Sosiaalityön tehtävän voi johtaa tavoitteesta, joka koostuu uusintarikollisuuden ja rikollisuutta tuottavan syrjäytymisen katkaisemisesta sekä ihmisen mahdollisuudesta muuttua ja kasvaa. Syrjäytymisen vastainen työ kuten muutossosiaalityö ovat sosiaalityön perinteisiä ydintehtäviä. (Jokinen & Juhila 2008: 31.) Kesällä 2013 aikuissosiaalityöhön nimettiin sosiaaliohjaaja, jonka tehtävänä on ollut selvittää vapautuneiden vankien sosiaalityön tarve. Elokuussa 2013 aloitin Järvenpään kaupungin työllisyysyksikön työvalmentajana yhteistyön vapautuneiden vankien sosiaaliohjaajan kanssa. Erityisesti valvottuun koevapauteen tuleville työttömille on havaittu tarpeelliseksi kehittää uudenlaisilla työmenetelmillä suunnitelmallinen ja tarkoituksenmukainen työ- ja toimintakyvyn kartoitusmenetelmä osana valvottua koevapautta. Vapautuneiden vankien palveluohjauksen kehittämistyöhön liittyi syyskuussa 2013 mukaan mielenterveys- ja päihdetyön yksiköstä sosiaaliterapeutti.

Tavoitteena oli saada mukaan kehittämistyöhön myös muut työttömille tarkoitetut palvelut kuten terveydenhuolto työttömien terveystarkastuksien osalta sekä Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimisto. Tarkoituksena oli tuoda myös rikosseuraamuslaitoksen työntekijöille tiedoksi vapautuvien vankien palveluiden kehittämistyö Järvenpäässä. Olin sopinut työnantajani kanssa, että opinnäytetyöni voi liittyä opinnäytetyöhöni sekä työllisyysyksikön toimintaan niin, että siitä olisi todellista hyötyä työyksikölleni. Kenttätyössä toimintatutkija osallistuu muutosprosessiin. Hän on tavallaan tutkijan ja toimijan välimaastossa, usein mukana ovat molemmat lähtökohdat. (Heikkinen ym. toim. 2006: 95.)

7.2 Valvotun koevapauden palveluohjauksen kehittäminen

Vapautuvien vankien palveluohjausmallin kehittämistyö alkoi siis käytännössä elokuussa 2013. Asiantuntijahaastatteluiden avulla saatiin tietoa esimerkiksi siitä, miten yhteistyö rikosseuraamuslaitoksen kanssa on tähän saakka toteutunut ja miten sitä voisi tulevaisuudessa kehittää työttömien osalta nimenomaan valvotun koevapauden näkökulmasta. Asiantuntijahaastatteluiden avulla oli tarkoitus myös kartoittaa sitä, miten valvottuun koevapauteen hakeutuvien vankien kanssa on tähän saakka toimittu Järvenpäässä, miten palvelujärjestelmä vastaa vankien erityistarpeita ja minkälaisia kehittämisehdotuksia jatkotyöskentelylle ilmenee.

Suunnitelmallisen palveluohjauksen ja toimintavelvoitteen järjestämisen avulla valvotussa koevapaudessa voidaan selvittää asiakkaan työ- ja toimintakykyä sekä tehdä työllistymistä edistäviä toimenpiteitä moniammatillisesti. Jotta koevapauteen tulevien vankien suunnitelmallista palveluohjausta, työkyvyn arviointia ja työttömyyden esteiden poistamista voidaan suunnitella, tarvittiin tietoa siitä, miten Järvenpään kaupungin palvelujärjestelmät toimivat tällä hetkellä valvottuun koevapauteen tulevien osalta.

Päädyin haastattelemaan seitsemää asiantuntijaa, joilta uskoin saavani monipuolista tietoa kehittämistyötä varten. Tarkoitus oli haastatteluiden avulla kartoittaa palvelujärjestelmän toimintaa, työntekijöiden näkemyksiä työstään sekä kehittämisehdotuksia jatkotyöskentelyn suhteen työllisyysyksikössä. Työllisyysyksikössä koettiin erityisen tarpeelliseksi selvittää, millä toimenpiteillä (esimerkiksi työtoiminnalla) koevapauden aikana voitaisiin selvittää koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia sekä tehdä työkykyarviointia. Tarpeellista oli myös selvittää, minkälaisia kehittämisehdotuksia nousee moniammatillisen- ja verkostotyöskentelyn osalta.

Haastattelut toteutettiin lokakuun 2013 - helmikuun 2014 välisenä aikana Järvenpäässä. Suurin osa haastatteluista tehtiin työllisyysyksikössä, mutta esimerkiksi sairaanhoitajan haastattelu tehtiin Myllytien terveysasemalla ja Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimiston asiantuntijan haastattelu hänen omalla työpaikallaan. Haastattelut nauhoitettiin, jotta vastauksiin oli helppompaa palata myöhemmin. Halusin saada kuvattua tähän opinnäytetyöhön myös muutamia suoria lainauksia haastateltavilta, koska ne elävöittävät haastateltavien näkemyksiä ja tuovat heidän mielipiteitään henkilökohtaisemmalla tasolla esille.

Tiedonhankinnassa päädyin käyttämään eri alojen asiantuntijoiden haastatteluita, jotta erilaisia näkökulmia aiheesta tulisi mahdollisimman laajasti. Tarkoitus oli haastatella niitä henkilöitä, joilla on jotakin kokemusta tai näkemyksiä vapautuvien vankien osalta.

Haastattelukysymysten laadinta oli melko haastavaa. Asiantuntijat työskentelevät monella eri toimialalla ja heillä on jokaisella erilainen lähestymistapa työttömyyteen. Ei ollut mitenkään mahdollista kysyä kaikilta samoja kysymyksiä, sillä kaikkien työnkuvat poikkeavat toisistaan.

Valvotussa koevapaudessa oleva on terveydenhuollossa potilas, aikuissosiaalityössä asiakas ja työ- ja elinkeinotoimistossa työtön työnhakija. Haastattelin myös dosentti, lääkäri Ilkka Taipaleita opinnäytetyötäni varten. Hän on yksi tunnetuimmista suomalaisista aktivisteista, joka on ajanut vankien, syrjäytyneiden ja työkyvyttömiä asiaa näkyvästi. Hänen laaja näkemyksensä vankien kanssa tehtävästä työstä toi vaikuttavuutta ja yhteiskunnallista näkemystä koko kehittämistyöhön.

Päätin toteuttaa haastattelut teemahaastatteluna. Teemahaastattelussa käytetään tiettyjä teemoja, joista keskustellaan. Se ottaa huomioon myös ihmisten tulkinat asioista. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä, jossa haastattelun aihepiirit ovat kaikille samat. (Hirsjärvi & Hurme. 2010: 47-48.) Pyrin löytämään muutaman laajan teeman, joihin uskoin kaikkien haastateltavien pystyvän tuomaan oman näkemyksensä. Isommat teemat jaoin pienempiin teemoihin ja haastattelukysymyksiin, jotka olin räätälöinyt jokaiselle haastateltavalle erikseen hänen ammatistaan riippuen.

Keskityin kysymyksiin, joiden avulla saisin mahdollisimman kattavasti ja monipuolisesti näkemyksiä valvotun koevapauden palveluohjauksen kehittämistä varten. Jotta laadukasta palveluohjausta voi toteuttaa, pitää työntekijällä olla perusteellinen kuva yhteiskunnan tarjoamista palveluista. Haastattelut noudattivat teemahaastattelun tunnusmerkkejä. Tiedetyt teemat ovat kaikkien asiantuntijoiden kohdalla samoja, mutta moniammatillisen näkökulman saamiseksi osa haastattelukysymyksistä on jokaiselle erilaisia. Haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa yksityiskohtaisten kysymysten sijaan (Hirsjärvi & Hurme 2001: 48).

Haastatteluteemat laadin sellaisiksi, että niistä voisi saada käytännön tietoa teorian tiedon tueksi. Olin perehtynyt ennen haastatteluita tämän opinnäytetyön lähteisiin ja halusin asiantuntijahaastatteluiden avulla tuoda teorian tiedon lähelle käytäntöä. Käytän siis opinnäytetyön teoriaosuuden lähteinä myös haastattelemani asiantuntijoiden näkemyksiä. Kehittämistyön prosessin kuvaamisessa pyrin tuomaan esille haastatteluiden tuoman tiedon Järvenpään palveluiden tämän hetkisestä tilanteesta sekä kattavasti myös haastateltavien kehittämisohdotukset tulevaisuutta varten.

Haastatteluita tehdessä luotiin samalla uutta toimintaa. Haastattelut eivät siis olleet siinä mielessä vain haastattelijahaastateltava suhteita, vaan samalla tehtiin päätöksiä toimintamallien muuttamisesta, löydettiin uusia näkökulmia toistemme työstä, vahvistimme kykyämme moniammatilliseen työskentelyyn sekä jaoinme toisillemme tärkeää tietoa. Haastattelut olivat siis osa kehittämistyön prosessia, eivät vain erillinen osa tiedon hankintaa. Haastattelukysymysten isommat teemat olivat: Yhteiskunnan palvelurakenteet, työttömyys ja syrjäytyminen, valvottu koevapaus ja moniammatillinen työskentely. Isommat teemat pitivät sisällään muutamia sellaisia kysymyksiä, jotka pystyin kysymään kaikilta työntekijöiltä. Yhteis-

siä kysymyksiä olivat esimerkiksi: Minkälaisena näet Järvenpään palvelurakenteen? Miten palveluita voisi kehittää? Miten valvottua koevapautta voisi hyödyntää palveluiden järjestämisessä? Mikä on työn merkitys ihmiselle? Miten työttömyys vaikuttaa ihmiseen? Miten voisimme kehittää moniammatillista yhteistyötä?

Kaikki haastateltavat ovat toimineet työttömien kanssa, joten työttömyydestä tuli oletettavasti kantava teema haastatteluissa. Myös palveluohjauksen tarvetta ja kehittämisehdotuksia käsiteltiin kaikkien haastateltavien kanssa. Kaikkia asiantuntijoita pyysin myös ottamaan kantaa siihen, miten yhteistyötä kunnan ja rikosseuraamuslaitoksen välillä voisi kehittää. Haastattelurunkoja muodostui tavallaan seitsemän kappaletta, sillä jokaisella haastateltavalla oli omat erityisalueensa koko palvelujärjestelmässä. Haastattelutilanteissa minulla oli myös tiedottava rooli. Useimmat haastateltavat eivät tienneet valvotusta koevapaudesta, joten annoin heille uutta tietoa valvotun koevapauden tarkoituksesta.

Työllisyysyksikön kehittämishankkeen tavoite on ollut siis luoda palveluohjausmalli valvottuun koevapauteen tuleville työttömille, jotta heidän työkykyään voitaisiin arvioida ja löytää keinoja työllistymisen esteiden poistamiseksi. Kehittämistyö on onnistunut arvioni mukaan hyvin, vaikka muutoksia kehittämistyöryhmän henkilöstöön on tullut alkuvuodesta 2014. Heti alussa oli selvää, että vastaan työmuotojen kehittämisestä nimenomaan valvotun koevapauden näkökulmasta. Aikuissosiaalityössä sosiaaliohjaaja keskittyi vapautuvien vankien palveluiden kehittämiseen. Mielenterveys- ja päihdetyön yksikön työntekijä taas linkittyi molempiin meihin, sillä päihdetyön kehittäminen sekä vapautuville vangeille, että valvottuun koevapauteen tuleville koettiin tärkeäksi.

Kehittämistyön prosessi eteni kehittämistyöryhmän tapaamisilla, jossa sovittiin yhdessä tietyistä toimintatavoista. Meistä tuli omien työyksikköjemme yhteyshenkilöitä vapautuvien vankien palveluiden kehittämistyössä. Sovittiin, että kunkin yksikön yhteyshenkilöt tiedottavat toisiaan ja ovat yhteydessä toisiinsa kun tähän kohderyhmään sopivia asiakastapauksia tulee vastaan. Totesimme, että moniammatillista yhteistyötä on helpompi tehdä kun on henkilökohtaisesti tavattu toisemme.

Yhdessä päätimme myös tehdä tutustumiskäynnin Jokelan vankilaan 14.11.2013, jotta yhteistyö lisääntyisi rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden kanssa. Jokelan vankilaan työntekijöitä lähti siis aikuissosiaalityöstä, työllisyysyksiköstä ja mielenterveys- ja päihdetyön yksiköstä. Tavoitteenamme oli tuoda kehittämistyötä tutuksi ja saada toisaalta itse tietoa esimerkiksi vapautumisen valmistelusta sekä valvotun koevapauden valmistelusta.

Tapaaminen oli erittäin antoisa ja yhteistyökäytännöt luotiin tapaamisen seurauksena. Jokelan vankilan johtaja ja erityisohjaajat ottivat meidät hyvin vastaan ja kattavasti esittelivät koko vankilan toiminnot.

Tämän tapaamisen seurauksena olen tehnyt yhteistyötä jo usean vangin osalta vankilan erityisohjaajan kanssa. On luontevampaa olla yhteydessä toiseen työntekijään kun on henkilökohtaisesti tavannut hänet.

Keravan vankilan sosiaalityöntekijän tapasimme työllisyysyksikössä lokakuun lopulla 2013. Tapaamisessa oli aikuissosiaalityön sosiaaliohjaaja sekä työvalmentaja. Tähän tapaamiseen mielenterveys- ja päihdetyön yksikön sosiaaliterapeutti ei päässyt, mutta pystyimme antamaan vankilan sosiaalityöntekijälle hänen yhteystietonsa tulevaa yhteistyötä varten. Tapaamisen jälkeen tein sosiaalityöntekijä Maarit Liimataiselle haastattelun, joka entisestään lisäsi innostusta yhteistyön kehittämiseen ja toimintatapojen muutokseen.

Kehittämistyön tarkoitus on ollut lisätä tietoa vapautuvien vankien tilanteesta niin kunnan sisällä kuin muidenkin yhteistyökumppaneiden kesken. Omassa roolissani olen pyrkinyt haastattelutapaamisten, asiakastapaamisten ja verkostotapaamisten yhteydessä tuomaan esille vapautuvien vankien aseman parantamista kunnassamme. Olen pyrkinyt ajattelemaan tilannetta laajemmin, kaikkien osapuolien näkökulmasta. Koko yhteiskunnan palveluverkoston kuvaaminen ja kokoaminen yhteen opinnäytetyöhön on ollut haasteellista.

Kun rikosseuraamuslaitoksen asiakas siirtyy esimerkiksi valvottuun koevapauteen, on hän sekä valtion että kunnan lukuisten palveluiden asiakas. Olen löytänyt yhtymäkohtia Rikosseuraamuslaitoksen ja Järvenpään kaupungin strategioissa. Huono-osaisuuden poistaminen, syrjäytymisen ehkäiseminen, työttömyyden vähentäminen ja terveyserojen kaventaminen ovat laajoja tavoitteita, joiden tuominen käytännön työhön ja työmuotojen kehittämiseen voi olla haastavaa. Pyrkimyksenä oli säilyttää tässä työssä keskiössä asiakas, työtön valvottuun koevapauteen tuleva, jonka yhteiskuntaan integroitumista voitaisiin toimivan palveluohjauksen keinoin edesauttaa. Kehittämistyö tapahtuu siis suoraan asiakaspinnassa, käytännön työtapoja muuttamalla enemmän tätä kohderyhmää palvelevaksi toiminnaksi.

Aikuissosiaalityön sosiaaliohjaaja Anni Toropainen jäi pois työstään vuoden 2014 alussa. Samaan aikaan aikuissosiaalityössä tapahtui muutoksia työkäytännöissä ja palveluissa 1.3.2014. Muutosten myötä asunnottomana vapautuvien vankien nimetty työntekijä-työmalli lopetettiin. Sosiaaliohjaaja Anni Toropainen on koulutukseltaan rikosseuraamusalan sosionomi ja hänellä oli itsellään kiinnostusta ja erityisosaamista toimia vapautuvien vankien yhteyshenkilönä sosiaalitoimistossa. Tämä muutos osaltaan luultavasti tulee heikentämään asunnottomana vapautuvien vankien nopeiden tilannekartoitusten, toimeentuloon- ja asumiseen liittyvien kattavien arvioiden tekemistä. Aikuissosiaalityön haasteena on toimeentulotukihakemusten jatkuva lisääntyminen ja sen vuoksi työntekijäresurssien arvioinnissa on pohdittava tilannetta kokonaisuuden kannalta, ei vain tietyn asiakasryhmän kannalta. Toisaalta valvottuun koevapauteen tulevien kohdalla muutos ei juuri heikennä palveluohjauksen mahdollisuuksia, sillä-

asunto tulee olla järjestettynä ennen koevapauden siirtymistä. Koevapauden ohjautuu siis mitä luultavimmin sellaisia henkilöitä, joilla asuntotilanne on ollut vakaa jo vankeusaikana. Työllisyysyksikkö toimii jatkossa valvotun koevapauden osalta aloitusyksikkönä, joten tarpeelliset sosiaalityön palvelut voidaan järjestää asiakkaalle tarvittaessa palvelutarpeen arvioinnin jälkeen työllisyysyksikön aloitteesta.

7.3 Työllisyysyksikön rooli kehittämistyössä

Työllisyysyksikön henkilökunta on ollut valvotun koevapauden kehittämistyössä loistavasti mukana. Tämän opinnäytetyön tekemisen ja kehittämistyöryhmässä mukana olemisen myötä olen pyrkinyt nostamaan valvottuun koevapauden ja vapautuvien vankien asiaa esille useissa eri yhteyksissä. Vangit asiakasryhmänä ovat tulleet tutummiksi kaupungin työntekijöille haastatteluiden ja muun yhteistyön myötä. Olen pystynyt tavallaan sanoittamaan auki myös rikosseuraamusalan sanastoa muille työntekijöille.

Kun olemme työryhmässä pohtineet toimintamuotojemme kehittämistä siten, että ne palvelisivat entistä paremmin myös työttömänä vapautuvia vankeja sekä koevapauden aikaista palveluohjausta, ovat kaikki työntekijät olleet valmiita ennakkoluulottomasti kohtaamaan uuden haasteen. On etuoikeutettua työskennellä ryhmässä, jossa voi saada tukea ja kannustusta kehittämistyölleen. Myös esimies on toiminut vapautuvien vankien palveluiden kehittämisen edistäjänä ja nykyään uusia yhteistyöverkostoja kohdatessaan nostaa myös vapautuvien vankien tarpeet esille.

Työllistymistä ja työhön kuntoutumista edistävän palvelujärjestelmän tuloksellisuutta olisi mahdollista parantaa kehittämällä ensisijaisesti käytössä olevien palveluiden laatua. Laadun parantamisen keinoja voi olla esimerkiksi palveluohjauksen ja moniammatillisen verkostotyön kehittäminen, palveluiden henkilökohtaistaminen ja asiakkaan konkreettinen tukeminen erilaisissa siirtymävaiheissa. Yhteistyötä työnantajien ja työyhteisöjen kanssa pitäisi tehdä suunnitelmallisesti ja tavoitteita asettaen. (Lampinen, Pikkusaari 2012: 48.)

Vaikka omassa työyhteisössämme sekä muissa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa ollaan valmiita kehittämään vankien palveluita, on havaittu toki yhteiskunnassa myös toisenlaisia mielipiteitä. Työkokeilupaikan etsiminen vapautuvalle vangille tai koevapauden tulevalle on melko haasteellinen tehtävä. Sellaisilla henkilöillä, joilla ei ole minkäänlaista kokemusta vankeista tai vankilasta vapautuvista voi olla ennakkokäsityksiä ja jopa pelkoja asiaa kohtaan. Monet ovat sanoneet suoraan, etteivät halua mitään ongelmaa itselleen työnantajana. Kun työkokeilupaikkoja on kartoitettu, on havaittu että sellaiset yhdistykset, joilla on aikaisemmin ollut kokemusta esimerkiksi yhdyskuntapalvelua suorittavista henkilöistä, ovat valmiita ottamaan vangin myös koevapauden suorittamisen ajaksi.

Järvenpään kaupungilla on aikaisemmin ollut kokemusta yhdyskuntapalvelua suorittavista asiakkaista, mutta lähivuosina työkokeilu kaupungin pisteissä ei siis ole mahdollista lomautusten ja irtisanomisten takia. On kuitenkin tiedossa muutamia yhdistyksiä, joiden kanssa yhteistyötä voi valvotun koevapauden ja vapautuvien vankien työkokeiluiden parissa tehdä. (Pelli 2014.)

Työllisyysyksikössä on toiminnallinen ryhmä, jossa työttömiä miehiä työskentelee kuntouttavan työtoiminnan- sekä työkokeilusopimuksilla. Ryhmän työtehtävinä ovat erilaiset muutot, pienet remontoinnit sekä ulkoalueiden kunnossapitotyöt. Tähän ryhmään on mahdollista tehdä työkokeilusopimus valvotun koevapauden ajaksi. Tässä ryhmässä on mahdollista havainnoida ja arvioida asiakkaiden työkykyä käytännön työtehtävissä. Työskentelyä arvioidaan suhteessa avointen työmarkkinoiden vaatimuksiin esimerkiksi työtahdin, työasentojen ja työyhteisön sääntöjen noudattamisen suhteen.

Sovittiin, että toiminnallisessa ryhmässä on jatkossa yksi työkokeilupaikka valvotussa koevapaudessa oleville sekä vapautuville vangeille, jos työkyky on ryhmän toimintaan riittävä. Jos vanki aktivoidaan kuntouttavaan työtoimintaan valvotun koevapauden ajaksi, pyritään järjestämään paikka myös toiminnallisesta ryhmästä siihen. Jos tieto valvotusta koevapaudesta saadaan ajoissa, kyetään paremmin suunnittelemaan toimintavelvoitteen toteutus yksikösämme. Samalla todettiin kuitenkin, että työllisyysyksikön mahdollisuus ottaa toiminnallisen ryhmän toimenpiteeseen on noin 1-3kk ennen vapautumista. Toiminnassa on kyse tiiviistä palvelutarpeen ja työ- ja toimintakyvyn arvioinnista, joka kyetään toteuttamaan niin, ettei se aiheuta muiden asiakkaiden toimenpiteiden viivästymistä. Jos koevapaus on suunniteltu kolmea kuukautta pidemmäksi, pyritään löytämään jatkosijoituspaikka työkokeilulle yhteistyökumppaneilta.

Työvalmentaja tarjoaa koko koevapausajan työvalmennusta asiakkaalle sekä tukea yhteistyökumppaneille. Tämä luultavasti madaltaa yhteistyökumppaneiden kynnystä ottaa koevapausvanki työhön, sillä hän saa tukea mahdollisissa ongelmatapauksissa työvalmentajalta. Tällainen toimintamalli on mahdollista toteuttaa tulevaisuudessa useissa muissakin kunnissa. Järvenpään kaupunki on nyt lähtenyt etulinjassa kehittämään toimintaansa vastaamaan paremmin vapautuvien vankien työllistymisen edistämistä.

Valvotun koevapauden palveluohjausmallin kehittäminen tapahtui pääsääntöisesti työllisyysyksikön sisäisesti. Työtapoja ja työkäytäntöjä on muutettu pikku hiljaa kehittämistyön edetessä. Työryhmässä tehtiin myös linjauksia, joiden mukaan tulemme jatkossa toimimaan. Asiantuntijahaastattelusta saatujen kehittämis ehdotusten myötä on pystytty kohdentamaan tiettyjä työmuotoja sellaisiksi, että työkyvyn arviointi ja palveluohjaus on jatkossa mahdollista toteuttaa suunnitelmallisesti.

Työllisyysyksikkö toimii jatkossa valvotun koevapauden ajan työpaikkana niille työttömille, joiden työ- ja toimintakykyä sekä palveluntarvetta on tarkoituksenmukaista arvioida. Palveluohjaus toimii "yhdeltä luukulta", jolloin rikosseuraamuslaitoksen, vangin ja muun palvelujärjestelmän on helpompi linkittyä toimintaan.

Työvalmentajalla on palveluohjausvastuu koko valvotun koevapauden ajan. Hän kokoaa tarvittaessa palveluverkostoa vangin palvelutarpeen arvion jälkeen. Yhteistyötä rikosseuraamuslaitoksen kanssa pyritään jatkossa tiivistämään. Työvalmentaja tapaa vangin jo koevapauden suunnitteluvaiheessa vankilassa tai työllisyysyksikössä. Työvalmentaja tiedottaa kaupungin muita verkostoja valvotusta koevapaudesta asteittaisen vapautumisen toimenpiteenä. Palveluohjausvastuu on työvalmentajalla, joka kokoaa tarvittavan verkoston palvelutarpeen arvioinnin jälkeen. Jos vangilla arvioidaan olevan tarvetta päihdehoitoon, voidaan toimintavertteeseen yhdistää työtoimintaa ja päihdehoitoa. Työvalmentaja on tällöin yhteydessä mielenterveys- ja päihdetyön yksikön yhteyshenkilöön, joka tulee mukaan tapaamaan vankia jo ennen koevapauden alkamista.

Mielenterveys- ja päihdetyön yksikön sosiaaliterapeutti on ollut mukana vapautuvien vankien ja valvottuun koevapauteen tulevien asiakkaiden palveluohjauksen kehittämistyöryhmässä. Hän toimii siis jatkossakin yhteyshenkilönä yksikössään, jolloin tiivis yhteistyö on mahdollista myös tulevaisuudessa. Kehittämisprosessin edetessä sovimme, että järjestämme yhteistyössä aloituspalaverin niille valvottuun koevapauteen tuleville, jotka tarvitsevat tukea päihhteettömyyteen. Tällöin saadaan tehtyä hyvä suunnitelma, jossa kaikilla osapuolilla on sama tieto ja sama ymmärrys asioista. Jos tilanne koevapauden aikana kääntyy huonommaksi, päästään yhdessä puuttumaan asiaan. Kun koevapauden alussa on mietitty jo riskit ja miten niissä toimitaan, miten voi ottaa yhteyttä työntekijään ja mitä tukea saa päihhteettömyyteensä, on onnistumisen mahdollisuus parempi. Tarkoitus on jo alussa selvittää mikä on koevapausvangin oma osuus ja mitkä ovat työntekijöiden roolit. (Tolonen 2014.)

Jos vangilla on tarvetta terveydenhuollon palveluihin, selvittää työvalmentaja vangin suostumuksella hänen terveyteensä liittyviä palveluita Myllytien terveysasemalta. Jos palvelutarpeen arvioissa havaitaan tarve terveystarkastukseen, se pyritään toteuttamaan valvotun koevapauden aikana. Työvalmentajalla on yhteyshenkilö terveysasemalla, joka on yhteyshenkilö myös lääkäreihin. Tarvittaessa työvalmentaja voi olla yhteydessä myös suoraan lääkäreihin esimerkiksi lääkitysten varmistamisessa koevapauden aikana. Lääkärin pyynnöstä työvalmentaja voi lisäksi tilata vangin suostumuksella terveydenhuollon asiakirjoja rikosseuraamuslaitokselta hoidon jatkuvuuden turvaamiseksi valvotun koevapauden jälkeen.

Ne valvottuun koevapauteen tulevat työttömät, joilla on mahdollinen työpaikka jo tiedossa siviilissä koevapauden alkaessa, asioivat ainoastaan Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimistossa.

Työ- ja elinkeinotoimistosta siis saa palvelua palkkatukityöhön liittyvissä asioissa. Mikäli työ- ja elinkeinotoimiston asiantuntija arvioi asiakkaan tarvitsevan työvalmennusta työllistymisenä edistämiseen tai työkyvyn arvioimiseen, hän ohjaa asiakkaan ottamaan yhteyttä työllisyysyksikköön. Työllisyysyksikön palveluihin kuuluu jatkossa valvotun koevapauden toimintavelvoitteena työkokeilu, kuntouttavan työtoiminnan järjestäminen sekä näihin liittyvä palveluohjaus kaupungin muihin palveluihin kuten esimerkiksi päihdehoidon avopalveluiden toimintoihin tai työttömien terveystarkastukseen. Tämä yhteistyömuoto parantaa huomattavasti kunnan ja valtion työntekijöiden välistä yhteistyötä.

Työllisyysyksikköön voidaan olla yhteydessä valvotun koevapauden toimintavelvoitteen järjestämisestä joko rikosseuraamuslaitoksesta, yhdistyksistä, kaupungin muista yksiköistä tai vankin omasta aloitteesta. Kaupungin muita yksiköitä on jo tiedotettu ja tullaan tiedottamaan jatkossa lisää siitä, että työllisyysyksiköstä löytyy asiantuntemus valvotun koevapauden suunnitteluun. Keravan vankilan ja Jokelan vankilan työntekijöitä tiedotetaan vielä uudelleen toiminnan muuttumisesta Järvenpään kaupungissa.

Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimiston asiantuntija Milla Riipinen on tiedottanut kaikkien palvelulinjojen työntekijöitä työllisyysyksikön toiminnasta, jotta sieltä osataan pyytää ottamaan yhteyttä työllisyysyksikköön nimettyihin työvalmentajiin, jos valvotun koevapauden aikana tarvitaan työvalmennusta. Jotta työllisyysyksikköön osataan olla yhteydessä valvottuun koevapauteen liittyen, on Järvenpään kaupungin vaihteeseen tiedotettu myös tästä asiasta. He osaavat yhdistää puhelun oikealle työvalmentajalle jatkossa.

Työvalmentajat ovat sisäisesti sopineet työnjaosta, jotta valvotun koevapauden suunnitelmallinen eteneminen voidaan turvata. Jos nimetty työvalmentaja on poissa, hänellä on sijainen. Työvalmennusta toteutetaan valvotun koevapauden ajan osittain myös työpareina. Jos valvotun koevapauden aikana työkokeilu toteutetaan työllisyysyksikön ryhmätoiminnassa, työskentelevät työtoiminnan ohjaaja ja työvalmentaja koko työkokeilun ajan työparina. Työllisyysyksikön esimieheltä on mahdollista saada tukea, ohjausta ja keskusteluapua haastavissa asiakas-tilanteissa. Valvotun koevapauden jälkeen ja vapautumisvaiheen jälkeen asiakas saa työvalmennusta työllisyysyksiköstä kuten kuka tahansa työtön järvenpääläinen. Tavoitteena on löytää jokaiselle tarkoituksenmukainen jatkopolku työllistymisen edistämiseksi tai kartoittaa jokin muu ratkaisu työllistämistukien ja toimeentulotuella elämisen sijaan. Kattavan työ- ja toimintakyvyn arvioinnin jälkeen joidenkin asiakkaiden on mahdollista siirtyä esimerkiksi kuntouttavaan työtoimintaan tai kuntoutustuki- ja työkyvyttömyyseläkeselvittelyn piiriin.

8 Valvotun koevapauden palveluohjausmalli

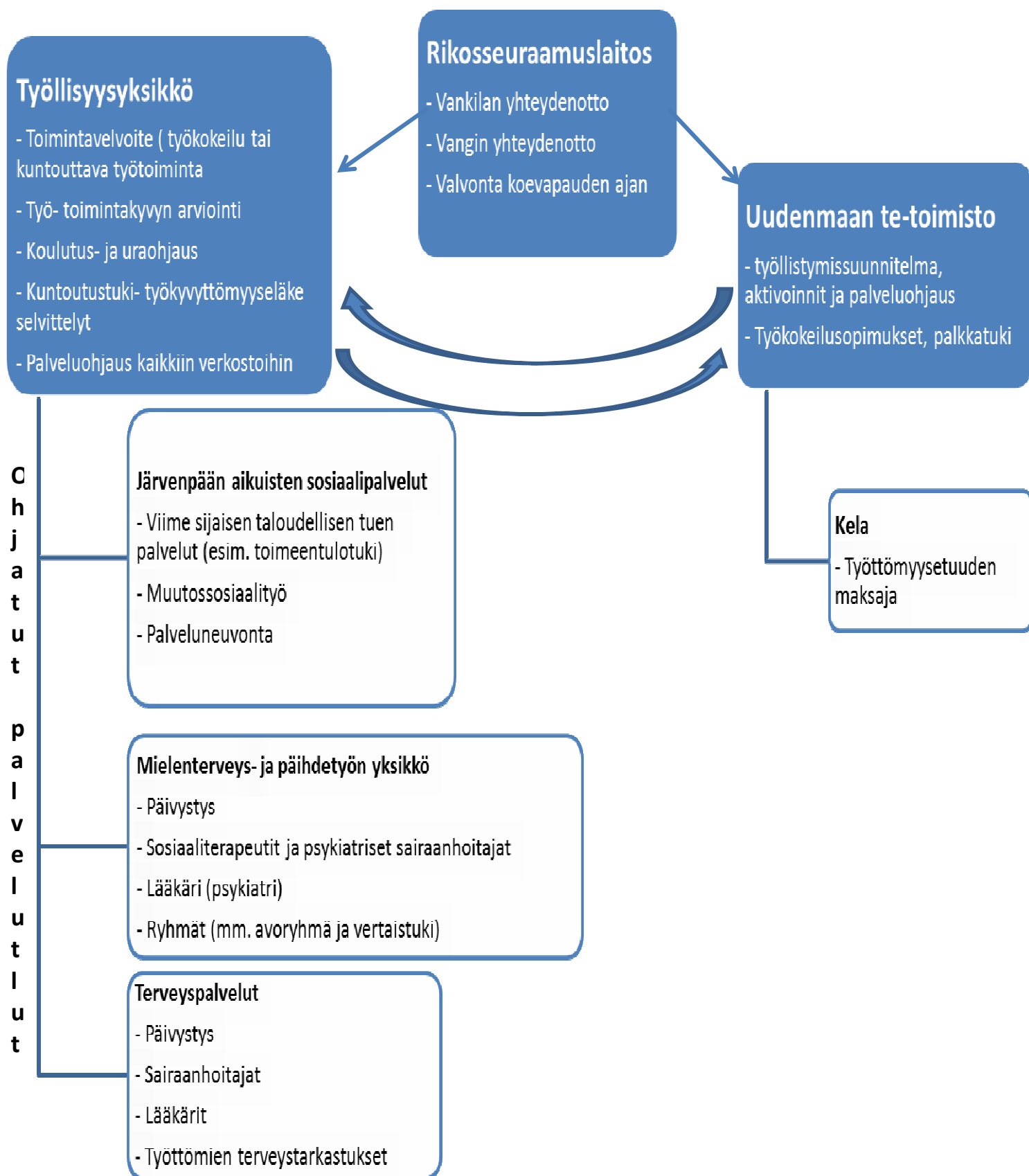
Seuraavalla sivulla (s. 49) esitellään valvotun koevapauden palveluohjausmalli. Kaaviossa ylhäällä näkyvät väylät, jota kautta rikosseuraamuslaitoksen työntekijät tai vanki itse voi lähteä luomaan yhteistyötä eri viranomaisten kanssa valvotun koevapauden toimintavelvoitteen suunnittelussa. Tieto asiakkaan tilanteesta kulkee jatkossa sujuvasti Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimiston sekä Järvenpään kaupungin työllisyysyksikön välillä.

Kaaviossa työllisyyspalveluiden kohdalla on näkyvissä ne palvelut, joita työllisyysyksikössä on mahdollista valvotun koevapauden aikana saada. Työllisyysyksikön työvalmentaja voi tavata koevapautteen tulevaa jo vankilassa sekä voi osallistua työ- ja elinkeinotoimistossa työnhaku-suunnitelman laadintaan. Jos vanki antaa kirjallisen suostumuksen siihen, että työvalmentaja voi jo ennen koevapauden alkamista edistää toimintavelvoitteen suunnittelua, saadaan toimintavelvoite alkamaan mahdollisimman samassa aikataulussa kuin valvotun koevapauden valmistelu etenee Rikosseuraamuslaitoksen puolella.

Työllisyysyksikössä järjestetään valvotun koevapauden toimintavelvoite työkokeiluna tai kuntouttavana työtoimintana. Työvalmentaja toimii valvotun koevapauden ajan palveluohjaajana, joka varmistaa kaaviossa ohjatuissa palveluissa olevien tukitoimien saatavuuden ja toimii yhteyshenkilönä eri palveluiden välillä. Työvalmentaja arvioi yksilöllisesti vangin kanssa, mikä palveluiden piiriin pääseminen edistäisi hänen yhteiskuntaan sijoittumistaan.

Työllisyysyksikön kehittämistyö valvotun koevapauden suunnitelmalliseen toteuttamiseen on edennyt niin pitkälle, että palveluohjausmalli on nyt luotu. Kehittämistyön aikana toimintaan ei ole vielä ohjautunut asiakkaita. Yhteistyö rikosseuraamuslaitoksen kanssa on kuitenkin lisääntynyt paljon ja työvalmennusta on annettu paljon vapautuneille vangeille.

Kehittämistyön alkuvaiheessa huomasimme, että nyt kehitetty palveluohjausmalli soveltuu hyvin myös vapautumisvaiheessa oleville vangeille, joille työvalmennuksen sekä palveluohjauksen avulla on tarpeellista tehdä jatkosuunnitelmia työllistymisen edistämiseksi. Tämä palveluohjausmalli on kuitenkin kehitetty ensisijaisesti valvottuun koevapautteen tuleville, sillä tämän mallin avulla asteittainen vapautuminen yhteiskuntaan voidaan toteuttaa suunnitelmallisesti yhteistyössä rikosseuraamuslaitokselta tulevan valvonnan kanssa.

Kaava 1: Valvotun koevapauden palveluohjausmalli

Palveluohjaus ja työkyvyn arviointi valvotussa koevapaudessa toteutetaan Järvenpään kaupungissa seuraavanlaisesti:

TOIMINTAVELVOITE:1-3 kk. Toimintavelvoite toteutetaan työkokeiluna tai kuntouttavana työtoimintana. Työvalmentaja varmistaa ennen koevapauden alkamista Uudenmaan te-toimistosta vangin mahdollisuuden kyseisiin toimenpiteisiin. Hän toimii yhteyshenkilönä Uudenmaan te-toimiston, rikosseuraamuslaitoksen ja vangin välillä sopimukseen liittyvissä seikoissa.

PALVELUOHJAUS TYÖVALMENTAJALTA. Valvotun koevapauden osalta Järvenpään kaupungilla on nimetty työvalmentaja (Anne Raivisto). Työvalmentajalla on päävastuu työ- ja toimintakyvyn arvioimisesta sekä palveluohjauksesta palvelutarpeen arvion jälkeen. Vangilta pyydetään suostumus tarvittavien tietojen vaihtoon eri viranomaisten välillä.

Työvalmentaja toteuttaa ohjattua palvelua työmenetelmänä valvotun koevapauden ajan (ks. palveluohjausmalli kaavio s. 49). Ohjattu palvelu on virallistettu tapa, jonka avulla ne palveluntuottajien tukitoimet, joita tarvitaan asiakasryhmän ja yksilöllisesti kunkin asiakkaan kohdalla uusintarikollisuuden katkaisemiseksi. Ohjatussa palvelussa kehitetään palveluohjausmalli, joka on suunniteltu kohderyhmän tarpeiden ja näkökulmien pohjalta. Yksilötasolla se tarkoittaa asiakkaan tilanteen arvioimista ja toimintasuunnitelman laatimista. Keskeistä ohjatussa palvelussa on, että työnjako täsmennetään palveluun osallistuvien eri osapuolten välillä. (Rikosseuraamusviraston monisteita 8/2004: 8-9.)

Ohjatun mallin avulla palveluohjaus pyrkii tarjoamaan rikostaustaiselle elämänhallintaa edesauttavia palveluita kuten toimeentulon suunnittelua. Tämä voi pitää sisällään esimerkiksi oikeiden etuuksien hakemista tai apua velka-asioiden selvittelyssä. Työ- ja toimintakyvyn arvioinnin avulla pystytään esimerkiksi selvittämään työllistymistä edistäviä palveluita. Päihde- ja mielenterveyskuntoutuksen merkitys on suuri. Myös muiden terveysten palveluiden järjestäminen voi olla osa palveluita. (Rikosseuraamusviraston monisteita 8/2004: 8-9.)

TYÖ- JA TOIMINTAKYVYN ARVIOINTI. Työvalmentaja Anne Raivisto havainnoi koevapausvangin työ- ja toimintakykyä toimintavelvoitteen aikana. Työkykyä kartoitetaan käytännön työtehtävissä ja arvioinnissa käytetään Melba-menetelmää. Koevapauden loppuvaiheessa työvalmentaja Heidi Pelli tekee vangin kanssa työllistymistä edistäviä suunnitelmia, esimerkiksi koulutus- tai uravalmennukseen ja selvittää palkkatukityömahdollisuuksia. Jos työkyvyssä havaitaan ongelmia, voidaan asiakas ohjata tarkempaan työkykyarvioon lääkärille tai työttömien terveystarkastukseen. Asiakkaalla on mahdollisuus siirtyä myös pidempikestoiseen kuntouttavaan työtoimintaan tai kuntoutustuki- ja työkyvyttömyyseläkeselvittelyiden piiriin.

TUKI JA KONTROLLI. Työvalmentaja luo valvottuun koevapauteen tulevan kanssa tiiviin asiakassuhteen. Hän pyrkii omalla työllään varmistamaan valvotun koevapauden onnistumisen ja motivoi asiakasta tekemään myös suunnitelmia oman tulevaisuutensa suhteen koevapauden päättymisen jälkeen. Työvalmentaja seuraa valvotun koevapauden ehtojen noudattamista ja tiedottaa tarvittaessa rikosseuraamuslaitoksen työntekijöitä esille nousseista seikoista.

Työttömien palveluohjauksen ja työkyvyn arvioinnin kehittämistä tullaan jatkamaan työllisyysyksikössä kohdistamaan valvotussa koevapaudessa olevien lisäksi myös muille rikostaustaisille henkilöille. Työllisyysyksikössä on kokemusta myös vapautuneiden vankien työvalmennuksesta. Asiantuntijahaastatteluiden kehittämis ehdotuksia tullaan myös käsittelemään tarkemmin tulevaisuudessa työllisyysyksikön yksikköpalaverissa huhtikuun 2014 aikana.

Työllisyysyksikössä pyritään kehittämään työtapoja jatkuvasti. Toimintaa kehitetään yhdessä muiden kaupungin yksiköiden, Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimiston, yhdistysten ja yritysten kanssa. Kun työskennellään verkostomaisesti, haasteena on nähdä asiakas laajemmin, eri toimintojen yhteisenä kohteena. Silloin tarvitaan asiakasymmärrystä, joka ei määrity minkään asiantuntijaryhmän eriytyneestä näkökulmasta. Yhteinen kohde edellyttää uudenlaisten toimintakonseptien muodostamista verkostoille. On tärkeää tutkia millaisin välinein verkostojen toimijat muodostavat yhteistä ymmärrystä asiakkaista ja ylittävät organisaatioiden välisiä rajoja. (Seppänen ym. 2012: 7.)

Työllisyysyksikössä on kokemusta monenlaisten uusien toimintamuotojen aloittamisesta ja pilottihankkeisiin osallistumisesta. Kun yhteistyötä on tehty moniammatillisesti pitkään, mahdollistaa se verkostot, joilla on luottamus toistensa ammattitaidosta. Työllisyysyksikön tavoite on nostaa esille tarpeita, joita työllisyshoidon käytännön työssä on noussut esille. Mahdollisuus uudenlaisten toimintojen aloittamiseen on aina olemassa.

Kehittämistyötä tehdään jatkuvasti ja toimintojen vaikutuksia seurataan säännöllisesti muun muassa kattavan tilastoinnin avulla. Toimintoja muutetaan ja kehitetään arvioinnin jälkeen vastaamaan yhä paremmin toivottuja tuloksia. Kun uusia toimintoja ja työmuotoja kehitetään, punnitaan toiminnan merkitys tuloksellisuuden, taloudellisuuden ja vaikuttavuuden kannalta. Asiakastyö on toiminnan keskiössä, mutta toimintoja kehitetään myös kunnan muiden palveluntuottajien toiveesta ja talouden tasapainottamisen haasteiden myötä.

Kun jotakin palvelua tuotetaan jotakin yhteiskunnan tarvetta varten, puhutaan toimintakonseptista. Toimintakonseptin pitäisi vastata asiakkaan tarpeisiin sekä tuottaa myös jotakin yhteiskunnallista hyötyä. Jotta uusia toimintakonsepteja voidaan luoda käytännön tasolla, edellyttää se vallitsevien toimintatapojen analysointia ja kyseenalaistamista.

Sosiaalinen innovaatio syntyy kun haasteeseen tai ongelmaan löydetään uusia toimintatapoja ja verkostoja. Samanaikaisesti voidaan uudistaa useita osa-alueita kuten palveluita, prosesseja, rakenteita tai organisointitapoja. (Seppänen ym. 2012: 8, 13.)

Asiantuntijahaastattelussa nousi esille kehittämisehdotuksia, joita haluan nostaa esille tämän työn lopuksi. Valvotun koevapauden toimintavelvoitetta ei kannata tulevaisuudessa järjestää Järvenpään kaupungissa työllisyysyksikön kesäsulun aikana. Heidi Pellin kokemus koevapauden toimintavelvoitteen siirtämisestä lomien ajaksi toiseen yksikköön ei tuonut hyviä kokemuksia. Koevapausvangin toimintavelvoite sujui äärettömän hyvin alussa, hän oli motivoitunut ja sopeutui työyhteisöön työllisyysyksikössä todella hyvin. Valvonnat onnistuivat ja koevapauden onnistuminen näytti hyvältä. Työllisyysyksikön kesäsulun aikaan koevapausvanki työskenteli siis toisessa yksikössä ja tuona aikana hänen henkilökohtaisessa elämässään tapahtui jotakin sellaista, että koevapaus päättyi vangin palaamiseen vankilaan. Oman lomansa vuoksi työvalmentaja ei voinut puuttua ajoissa tilanteeseen. Työvalmentajan tuki koko koevapauden ajan on siis äärettömän tärkeää sen onnistumisedellytysten lisäämiseksi. (Pelli 2014.)

Mielenterveys- ja päihdetyön yksikössä on kokemusta henkilöistä, jotka ovat olleet yhdyskuntapalvelussa ja päihdejako on toteutettu heidän yksikössään. Henkilökunnalle on järjestetty koulutusta, jossa saadaan välineitä kohdata vaativia asiakkaita. Vaativia asiakkaita voivat olla henkilöt, joilla on esimerkiksi epävakautta persoonallisuudessaan ja vaikeutta sitoutua hoitoon. Heillä voi olla tunnesäätelyn häiriöitä tai vaikeuksia sosiaalisissa tilanteissa. Mielenterveys- ja päihdetyön yksikössä tutkimusjakson ja hoitosuunnitelman tekeminen voi alkaa alussa hyvin pienin tavoittein. Jos takana on paljon epäonnistumisen kokemuksia, pitää tarkkaan harkita toimenpiteet niin ettei tulisi uusia epäonnistumisia.

Marjo Tolonen arvioi, että koevapaus on suuri muutos vangille. Jos sinä aikana saa kokemuksen siitä, että on mahdollisuus saada tukea, voi se kantaa pidemmälle. Monilla on kuitenkin päihderiippuvuus taustalla ja on riski, että joudutaan palaamaan vankilaan eikä päästäkään vapauteen. Mielenterveys- ja päihdetyön yksikön matalankynnyksen avoryhmä voisi olla koevapausvangille hyvä vaihtoehto. Avoryhmässä käytetään ohjaustehtävissä vertaisohjaajaa ja se voi tuoda vangille kokemuksen, että aina on mahdollisuus päästä elämässä eteenpäin. Ryhmällä ei ole etukäteen tarkasti suunniteltua toimintamallia, vaan tarkoitus on kuunnella mitä ryhmäläiset haluavat. Tavoitteena on toimia luovasti, yhdessä kannustaen muutokseen. (Tolonen 2014.)

Keravan vankilan sosiaalityöntekijä Maarit Liimatainen toi esille hyviä näkemyksiä valvotun koevapauden toimintavelvoitteen kehittämiseen. Varsinkin puoli vuotta kestävässä koevapauksissa olisi hyvä, ettei toimintasisältö ole koko puolta vuotta sama. Olisi tärkeää, että kuntoutuminen koevapauden aikana etenisi ja edistyisi loppua kohti. Tärkeää olisi myös turvata toi-

minnolle jatko koevapauden päätyttyä. Ensimmäisinä kuukausina koevapauden toimintavelvoitteen tavoitteet voisivat olla esimerkiksi yhteiskunnan palveluihin tutustuminen. Jos on ollut vuosia vangittuna, on sinä aikana yhteiskunnassa ehtinyt moni asia muuttua esimerkiksi pankkiasioinneista ja laskujen maksutavoista lähtien. Alussa siviilielämään mukautuminen ja perhe-elämään sopeutuminen voisi olla kevyemmän toimintavelvoitteen tavoite. Koevapauden keskivaiheilla on jo totuttu siviilielämään ja myös toimintavelvoitteen tavoitteet voivat olla suurempia. Koevapauden loppuvaiheessa tulisi sitten suunnitella enemmän vapautumisen jälkeistä elämää ja vankilakriteereistä irtautumista. Jos näitä asioita ei huomioida koevapauden prosessissa, on suurempi riski tukea epäonnistumista kuin tukea prosessin läpikäymistä. Valvotun koevapauden prosessi on samankaltainen kuin mikä tahansa kuntoutuksellinen prosessi, jossa kaikki tekijät vaikuttavat toisiinsa. (Liimatainen 2014.)

Myös vapautuvia vankeja kohdannut sosiaaliohjaaja Anni Toropainen ottaa kantaa koevapauden toimintavelvoitteeseen. Hän näkee tärkeäksi monipuolisen työtoiminnan, joka voisi herättää koevapaudessa olevan mielenkiinnon jotakin tiettyä alaa kohtaan tai sitoutumisen päihdehoitoonkin. Jos vapautuville vangeille olisi lisää asumispalveluita, pystyttäisiin valvottua koevapautta hyödyntämään enemmänkin. Nyt asunnon saaminen yksityiseltä ja julkiseltakin puolelta on haastavaa. (Toropainen 2013.)

Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimiston työntekijän kanssa sovittiin kehittämistyön edetessä lisääntyvästä yhteistyöstä. Jatkossa kun vapautunut vanki tulee asioimaan vapaussassin kanssa Uudenmaan työ- ja elinkeinotoimistoon, pyrkivät asiantuntijat ohjaamaan heitä ottamaan yhteyttä työllisyysyksikköön, jos he tarvitsevat työvalmennusta työllistymisen edistämiseen tai työkyvyn kartoittamiseen. Työllisyysyksikön työvalmentajat kutsuvat asiakkaan tilannekartoitukseen, jossa sovitaan mahdollisista jatkosuunnitelmista. Tällä toimenpiteellä pyritään estämään asiakkaiden katoaminen asiakkuudesta heti työnhaun vireille laittamisen jälkeen. (Riipinen 2014.)

" Kun tämä palveluverkosto on sellainen viidakko. Mieti siihen sellainen vähän lyhyellä pinnalla varustettu, eri virastoissa nenilleen saanut työtön. Olis ihan huikeeta että kaikki palvelut tulis yhdeltä luukulta....." (Pelli 2014.)

Järvenpään terveydenhuollossa kehitetään toimintaa, jossa tulevaisuudessa palvelutarjonnan ta löytyy myös asiakasvastaava. Toimenkuva on vasta suunnitteluasteella, mutta mahdollisuutena voisi olla hyödyntää hänen tehtävänsä myös yhteyshenkilönä toimimiseen esimerkiksi valvotun koevapauden suunnittelussa tai vapautumisvaiheen suunnittelussa. Vankilasta voitaisiin ehkä tulevaisuudessa ottaa asiakasvastaavaan yhteyttä niissä tilanteissa, joissa terveyspalveluiden ja hoitosuhteiden jatkumoa pitäisi varmistaa siviiliin siirryttäessä.

Asiakasvastaava voisi esimerkiksi varata vangille jo etukäteen ajan kuukauden päähän vapautumisesta, johon mennessä voitaisiin suunnitelmallisesti saada vangin luvalla häntä koskevat terveystietokirjat rikosseuraamuslaitokselta terveyskeskuslääkärin käyttöön. Tämä olisi sitoutumisenkin kannalta hyvä, sillä vanki tietäisi vapauduttuaan että lääkäriaika on jo varattu ja hän saa terveystietonsa hoidettua. Jos ensimmäinen aika annettaisiin valmiiksi, olisi sen jälkeen hänen omalla vastuullaan varata seuraavat ajat ja luoda hoitokontakti terveydenhuollon piiriin. (Vehmersuo-Hiltunen 2014.)

Ilkka Taipaleella on paljon kehittämissuhteita vankien, yksinäisten, köyhien ja työttömien aseman parantamiseen. Hänen mielestään jo kouluissa pitäisi opettaa enemmän käden taitoja. Monet nuoremmat vangit tulevat perheistä, joissa ei ole opittu työn tekoon. Jos jo kouluissa kotitaloustuntien sijaan osallistuttaisiin käytännössä kouluruuan tekemiseen tai koulun siivoukseen, olisi kasvitarhat hoidettavana tai urheilupäivinä voitaisiinkin tehdä retki sienimetsään, opittaisiin tärkeitä elämäntaitoja arkea varten. (Taipale 2013.)

Pyrimme jatkossa lisäämään yhteistyötä myös kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Olemme havainneet kehittämistyössämme yhteneväisyyttä KRIS-Suomi ry:n Valmiuksia siirtyä työelämään hankeeseen, joka on Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen tukema. Sen tavoitteena on tukea vaikeasti työllistyviä henkilöitä välityömarkkinoille, avoimille työmarkkinoille ja erilaisiin koulutuksiin. Olemme järjestäneet tapaamisen hankkeen työntekijöiden kanssa kesäkuussa 2014 mahdollisten uusien yhteistyökuvioiden luomiseksi. (KRIS 2014.)

Nämä kehittämissuhteet ovat hyviä ja monet niistä käytännössä mahdollista toteuttaa tulevaisuudessa. Jatkossa myös valvotussa koevapaudessa olevien vankien näkemykset ovat avainasemassa toimintojen kehittämisen suhteen. Asiakaspalautteen avulla voidaan kiinnittää huomioita niihin seikkoihin, jotka vankien mielestä tukevat heidän sijoittumistaan yhteiskuntaan parhaiten.

9 Yhteenveto

Rikosseuraamusasiakkaiden moniongelmaisuus lisää riskiä syrjäytyä pysyvästi yhteiskunnasta. Monilla vangeilla on huomattavan paljon päihde-, terveys- ja työllistymisongelmia. Vankien sosiaalinen asema yhteiskunnassamme on heikko. Köyhyys, asunnottomuus ja pitkittynyt työttömyys lisäävät entisestään huono-osaisuutta.

Valvottu koevapaus on yksi asteittaisen vapautumisen prosessi rangaistusseuraamusjärjestelmässä. Koevapauden tavoitteena on lisätä vangin mahdollisuutta sijoittua yhteiskuntaan laitoksen lopussa. Valvottu koevapaus on yhdistelmä teknistä valvontaa ja erilaisia yhteiskuntaan sijoittumista tukevia toimenpiteitä, joissa pyrkimyksenä on tuen ja kontrollin yhdistämi-

nen. Vankien kuntoutuksen tavoitteena on toimintakyvyn lisääminen, itsenäisen selviytymisen tukeminen ja työllisyyden edistäminen. Vankilan työtoiminta tukee osaltaan asteittaista vapautumista. Se ylläpitää taitoja, sääntöjen noudattamista ja elämänhallintaa, joihin valvotussa koevapaudessa sekä rikosseuraamuslaitos että toimintavelvoitteen järjestäjä kiinnittää huomiota.

Valvotun koevapauden toimintavelvoitteen tavoitteena on edistää tai ylläpitää vangin toimintakykyä ja sosiaalisia valmiuksia. Koevapauden aikana on mahdollisuus edesauttaa sijoitettua pääsemään erilaisten viranomaisten järjestämiin kuntoutus- ja muiden tukipalveluiden piiriin. Kun vankien työkykyä on selvitetty, on havaittu terveydentilan heikentymistä esimerkiksi psyykkisistä-, fyysisistä- ja päihdeongelmista johtuen. Alentunut työkyky voi olla este työllistymiselle. Työttömyys osaltaan vaikuttaa kielteisesti terveyteen ja hyvinvointiin. Se altistaa syrjäytymiselle ja sosiaalisen aseman heikentymiselle. Myös alhainen koulutustausta heikentää vankien selviytymistä työelämän vaatimuksissa. Vankien työllistymisen esteitä, työ- ja toimintakykyä sekä palveluntarvetta tulisi kartoittaa käytännön toiminnassa entistä enemmän, jotta voitaisiin paremmin tukea heidän integroitumistaan yhteiskuntaan.

Opinnäytetyön aihe on noussut esiin uusien toimintamuotojen kehittämisen tarpeesta. Järvenpään kaupungin työntekijät olivat havainneet, ettei työntekijöillä ollut tietoa valvotusta koevapaudesta toimenpiteenä eikä suunnitelmallista tapaa toimia valvottuun koevapauteen hakeutuvien osalta. Koska monet yhteydenotot koskivat työttömiä vankeja, työllisyysyksikkö oli erityisen kiinnostunut kehittämään uutta toimintamallia vapautuvien vankien työttömyyden vähentämiseksi.

Opinnäytetyö on toteutettu toimintatutkimuksen menetelmällä. Tarkoituksena oli teoriatiedon ja asiantuntijahaastatteluiden avulla saada tietoa rikosseuraamusasiakkaiden palveluohjauksen kehittämistä varten Järvenpään kaupungilla. Työn kehittämistavoitteena oli luoda palveluohjausmalli, jonka mukaan tullaan toimimaan valvotun koevapauden toimintavelvoitteen osalta jatkossa. Palveluohjausmalli on esitelty opinnäytetyön kappaleessa 8 Valvotun koevapauden palveluohjausmalli.

Palveluohjausmalli on kehitetty työttömiä järvenpääläisiä varten. Hyvin suunniteltu valvottu koevapaus tarjoaa mahdollisuuden kattavaan työ- ja toimintakyvyn arviointiin sekä työllistymistä edistäviin suunnitelmiin. Valvotun koevapauden aikana on mahdollista kartoittaa vangin palveluntarve ja moniammatillisella työskentelyllä tukea vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Palveluohjaus tukee vangin mahdollisuuksia päästä tarvittavan tuen piiriin, jotta motivaatio ja muutoshalukkuus jättää rikollinen elämäntapa säilyisi. Tavoitteena on siten myös uusintarikollisuuden ehkäisy.

Opinnäytetyössä on kuvattu myös moniammatillisen kehittämistyön prosessia ja työmuotojen kehittämistä julkisella sektorilla. Työllisyysyksikössä on kokemusta monenlaisten uusien toimintamuotojen aloittamisesta. Toiminnan yhtenä tavoitteena on nostaa esille tarpeita, joita työllisyysneuvonkärin käytännön työssä on noussut esille. Mahdollisuus uudenlaisten toimintojen aloittamiseen on aina olemassa. Kun uusia toimintoja ja työmuotoja kehitetään, punnitaan toiminnan merkitys asiakastyön, tuloksellisuuden, taloudellisuuden ja vaikuttavuuden kannalta.

Kehittämistyön tarkoituksena on osaltaan myös vastata rikosseuraamuslaitoksen strategian 2011-2020 tavoitteisiin turvata toiminnan ja hoidon jatkuvuus vankeusrangaistuksen jälkeen. Tarkoitus on myös valmistautua parempaan yhteistyöhön kunnan ja rikosseuraamuslaitoksen välillä, sekä kehittää kunnan toimintaa asteittaisen vapautumisen, yhteiskuntaan integroitumisen sekä uusintarikollisuuden vähenemisen osalta. (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020: 10-12.)

Asiantuntijahaastatteluiden avulla kartoitin nykyistä palvelujärjestelmää sekä työntekijöiden kehittämisehdotuksia valvotun koevapauden palveluohjauksen kehittämiseksi. Kehittämissuunnitelmaan toi yhteiskunnallista näkemystä dosentti, lääkäri Ilkka Taipaleen haastattelu. Hän on toiminut vuosia järvenpääläisten työttömien työkyvyttömyyseläkeselvittelyiden lääkärimiehenä ja aktiivisesti ajanut julkisuudessa vankien, työttömien, köyhien ja yksinäisten aseman parantamista Suomessa.

Työllisyyspalveluiden päällikkö Sirkka Lehti on toiminut tämän opinnäytetyön kehittämishankkeen tukijana ja yhteyshenkilönä. Työvalmentaja Heidi Pelli on toiminut työparinani omassa työyksikössäni ja olemme jakaneet tietoa toisillemme rikostaustaisten asiakkaiden kanssa työskennellessämme. Olen kuulunut lisäksi työryhmään, jonka tehtävänä on ollut tarkoitus kehittää vapautuvien vankien palveluita kaupungissamme. Työryhmään kuului lisäksi sosiaaliohjaaja Anni Toropainen aikuissosiaalityöstä sekä sosiaaliterapeutti Marjo Tolonen mielen-terveys- ja päihdetyön yksiköstä.

Valvottuun koevapauteen tulevien kanssa työskennellessä tarvitaan erityisosaamista ja toimivaa palveluohjausta. Opinnäytetyön aihe on noussut myös omasta kiinnostuksestani kehittää Järvenpään kaupungin palveluita vastaamaan paremmin rikostaustaisten henkilöiden tarpeita. Valvotun koevapauden palveluohjausmallia voi käyttää myös vapautuville vangeille suunnatussa työvalmennuksessa. Tässä opinnäytetyössä kehitetyn toimintamallin avulla voidaan kartoittaa jatkossa myös heidän työ- ja toimintakykyään sekä palvelutarvettaan vapautumisen jälkeen entistä suunnitellummin.

10 Pohdinta

Opinnäytetyön tekeminen on ollut haastavaa, mielenkiintoista ja palkitsevaa. Erityisen tärkeäksi koen sen, että opinnäytetyön aihe on lähtöisin työelämän kehittämisen tarpeesta. Kun käytännön työstä nousee tarve työmuotojen kehittämiseksi, on erityisen tärkeää, että työtä tekevät työntekijät saavat olla mukana kehittämis- ja suunnittelutyössä. Silloin toiminnan kehittämiseen sitoutuminen on parempaa ja työtapojen muuttaminen hedelmällisempää. Saan työskennellä työyhteisössä, jossa asiakastyötä tekevillä työntekijöillä on mahdollisuus ideoida, kehittää toimintatapojaan käytännön tasolla ja näin ollen säilyttää mahdollisuus vaikuttaa omaan työhönsä. Tämä lisää osaltaan työhyvinvointia ja oman työn merkitystä.

Kun kehitetään toimintamuotoja, joissa tarkoitus on lisätä vangeille tarjottujen palveluiden määrää, ei välttämättä ajatukselle olla yhteiskunnassamme kaikkialla kovin suopeita. Ihmisillä on monenlaisia asenteita vankeja ja rikollisia kohtaan ja median esiin nostamat vakavat rikokset ja lievät rangaistukset lisäävät mielikuvia entisestään huonompaan suuntaan. Vangeissa on kuitenkin hyvin erilaisilla taustoilla ja erilaisilla rikoksilla tuomionsa saaneita ihmisiä. Joukossa on nuoria, jotka ovat tehneet alkavan aikuisuuden kynnyksellä sellaisia vääriä valintoja, jotka tulevat vaikuttamaan heidän koko loppuelämäänsä. Joukossa on myös niitä, jotka haluavat muuttaa elämänsä suuntaa pois rikollisesta elämäntavasta.

Kaikkein haitallisinta olisi se, että vankien joukosta ei löydettäisi niitä henkilöitä, joilla on motivaatio ja tahto muuttaa elämänsä. Vielä haitallisempaa olisi se, ettei yhteiskunnan palvelurakenne antaisi mahdollisuutta muuttua kovasta yrityksestä huolimatta. Jos vapautuvalla vangilla, joka haluaa päästä takaisin yhteiskunnan jäseneksi esimerkiksi työtä tekemällä ja itsensä elättämällä on lisäksi perhe, on palvelurakenteen tarjoamalla tuella tässä muutosvaiheessa hyvin kauaskantoisia vaikutuksia myös hänen lastensa tulevaisuuteen.

Tämän opinnäytetyön myötä yhdessä kehittäminen ja toimiminen toimintojen kehittämisessä on entisestään lisääntynyt. Myös kynnys moniammatillisen työn tekemiseen kyseiseen kohde-ryhmään liittyen on madaltunut, kun olemme voineet iloita yhdessä onnistumisista ja eteenpäin menemisestä sekä toisaalta on pystytty myös purkamaan hankalia tilanteita yhdessä. Järvenpään kaupunki on sopivan kokoinen käytännön työn kehittämishankkeita ajatellen, sillä yhteyshenkilöt löytyvät eri yksiköstä helposti ja erilaisia palvelurakenteita on riittävästi jos vain asiakasohjaus niihin toimii hyvin. Myös oma ammatillinen osaamiseni on vahvistunut tämän opinnäytetyön tekemisen aikana.

Uskon tämän kehittämistyön lisänneen tiedonkulkua eri yksiköiden välillä, että kynnys pyytää tietoja aristelematta asiakkaiden suostumuksella on madaltunut. Toivon että tämän opinnäytetyön lukeminen entisestään lisääisi työntekijöiden uskoa ja tietoisuutta siihen, että

rikosseuraamusasiakkaille on olemassa palveluita saatavilla kaupungissamme. Tilannekohtaisesti ja yksilöllisesti pystymme rakentamaan suunnitelman valvottuun koevapauteen tuleville ja myös vapautuville vangeille. Järvenpään kaupungissa on nyt nimetyt työntekijät valvotun koevapauden ajaksi, jotka tukevat vankia koevapauden onnistumisessa, varmistavat että asetetut tavoitteet valvotulle koevapaudelle toteutuvat yhdessä rikosseuraamuslaitoksen valvonnan kanssa ja tekevät yhdessä vangin kanssa tulevaisuuteen tähtääviä suunnitelmia.

Lähteet

Aalto, P., Laine, A. 2014. Valvotun koevapauden valmistelun prosessi Hämeenlinnan vankilassa. Amk-opinnäytetyö. Rikosseuraamusalan sosionomitutkinto. Laurea ammattikorkeakoulu: Vantaa.

ELY-keskus, tammikuun työllisyyskatsaus 1/2004

Hallituksen esitys eduskunnalle valvottua koevapautta koskevaksi lainsäädännöksi. HE 140/2012 vp

Heikkinen, L.T, Rovio,E. & Syrjälä, L. (toim.) 2006. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Dark Oy: Vantaa.

Heiskanen, T., Leinonen, M., Järvensivu, A., Aho, S. (toim.) 2008. Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen. Tampereen yliopistopaino Oy: Tampere.

Heponiemi, T. ym., 2008. Katsaus työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 14/2008.

Hirsjärvi, S & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino: Helsinki.

Jokinen, A., Juhila, K. 2008. Sosiaalityön aikuisten parissa. Osuuskunta vastapaino: Tampere.

Joukamaa, M. (työryhmä.) Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010.

Järvenpään kaupungin kestävän kasvun ja hyvinvoinnin strategia 2014-2025. Viitattu 20.3.2014. www.jarvenpaa.fi

Kaistila, N. & Kuusisto, V. 2011. "Pääsis vaan johki kiinni" - Turku vapautuvan vangin vastaanottajana. Sosionomi AMK-opinnäytetyö, Turun ammattikorkeakoulu.

Kangasaho, K. 2013. Aikuissosiaalityö vapautuneen vangin elämänhallinnan tukena. Pro gradu-tutkielma, Itä-Suomen yliopisto.

Karjalainen, J. & Viljanen, O. 2009. Arki kuntoon-lainrikkokojan tuen tarve. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Helsinki.

Karsikas, V. 2005. Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005.

KRIS-Suomi ry. Valmiuksia siirtyä työelämään hanke. Viitattu 25.4.2014. <http://www.kris.fi/mika-kris-on/valmiuksia-siirtya-tyoelamaan-vst-hanke/>

Laine, T., Hyväri, S., Vuokila-Oikkonen, P. toim. 2010. Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Riika, Latvia.

Lakivaliokunnan mietintö 7/2013. Hallituksen esitys laki valvotusta koevapaudesta.

Lampinen, P., Pikkusaari, S. 2012. Työ(hön) valmennus pintaa syvemältä. Savion Kirjapaino Oy: Kerava.

Liimatainen, M. 2013. Keravan vankilan sosiaalityöntekijän haastattelu 31.10. Työllisyysyksikkö. Järvenpää.

Mäkipää, L. 2010. Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249: Helsinki.

Mohell, U. & Pajuoja, J. 2006. Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tietosanoma: Tallinna.

Mäkinen, M. 2013. Työhaun opas vankilasta vapautuvalle. Kris, Suomen keskusliitto Ry. Viitattu 20.3.2014. www.porttivapauteen.fi

Näkki, P., 2006. Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:38. Oikeusministeriön säädöshankkeet 1.2.2014. Toiminta ja hallinto 8/2014.

Oikeusministeriön Työryhmämietintö 2006:12. Normaalisuusperiaatteen toteutuminen vankien, tutkintavankien ja yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien kohtelussa

Pelli, H. 2014. Työvalmentajan haastattelu 14.1. Työllisyysyksikkö. Järvenpää.

Raivisto, A. 2011. Esitys työllisyyspalveluiden velka-asioiden selvittelystä. Työllisyysyksikön arkisto. Järvenpään kaupunki.

Riipinen, M. 2014. Asiantuntijan haastattelu 28.2. Uudenmaan te-toimisto. Järvenpään kaupunki

Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 8/2004. Yhteistyössä rikoksettomaan elämään hankkeen väliraportti.

Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020

Rikosseuraamuslaitos. Päihdetyön linjaukset vuosille 2012-2016.

Rikosseuraamusviraston menettelyohje nro 6/011/2008

Rikosseuraamusviraston monisteita 5/2008. Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen. Työryhmän mietintö.

Salminen, L. 2011. " Ei suoraan kylmään maailmaan". Rikosseuraamusalan työntekijöiden ja vankien näkemyksiä valvotun koevapauden mahdollisuudesta Järvenpään sosiaalisairaalaassa. Opinnäytetyö, Sosionomi (ylempi) AMK. Laurea ammattikorkeakoulu: Vantaa.

Seppänen, L. (työryhmä). 2012. Palveluverkostojen asiakasymmärryksen tutkimuslähtökohtia. Työterveyslaitos, Helsingin yliopisto, Aalto-yliopisto, Tekes: Helsinki.

Suomela, M. Vankilasta vapautuneiden jälkihuolto. Portti vapautteen-tietoisku. Viitattu 15.3.2014.

www.porttivapautteen.fi/tietoa/tietopankki/2513/vankilasta_vapautuvien_jalkihuolto

Sosiaalisen työllistämisen työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2004:19. Helsinki.

Suominen, S., Tuominen, M. 2007. Palveluohjaus - portti itsenäiseen elämään. Profarmi Oy: Helsinki.

Särkelä, M. 2009. Miten huono-osainen voi olla osallinen? Tarkastelussa päihteidenkäyttäjien, toimeentulotuensaaajien, vankien ja asunnottomien osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus. Pro gradu-tutkielma. Yhteiskuntapolitiikka. Jyväskylän yliopisto.

Taipale, I. 2013. Haastattelu 29.10. Työllisyysyksikkö. Järvenpää.

Tolonen, M. 2014. Sosiaaliterapeutin haastattelu 6.2. Työllisyysyksikkö. Järvenpää.

Toropainen, A. 2013. Sosiaaliohjaajan haastattelu 29.11. Sosiaalitoimisto. Järvenpää.

Työ- ja elinkeinoministeriön ohje julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta annetun lain ja asetuksen soveltamisesta 18.6.2013.

Valtioneuvoston asetus valvotusta koevapaudesta 1076/2013

Valvotun koevapauden toimeenpano (6/011/2008). Rikosseuraamusviraston menettelyohje voimassa 2.1.2009 alkaen toistaiseksi.

Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö. 2007. Melba-menetelmä, ohjaajan kansio. Druckhaus Kay GmbH: Saksa.

Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti. 2009. Rikoksista rangaistujen tuen tarve, suositukset yhteistoiminnalle. Sosiaali- ja terveysministeriö, oikeusministeriö, Suomen kuntaliitto: Helsinki.

Vankilassaolo ja Kelan etuudet. 2012.

Vartiainen, H. 2011. Voiko lääkäri ehkäistä syrjäytymistä?. Suomen lääkärilehti, kommentti. Viitattu 19.3.2014.

http://www.laakarilehti.fi/kommentti/?opcode=show/news_id=11203/type=7

Vehmersuo-Hiltunen, M. 2014. Sairaanhoidajan haastattelu 14.1. Myllytien terveysasema. Järvenpää.

Virtanen, R. 2007. Vankien jälkihuollon järjestäminen Vammalassa. Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2007.

Visti, T. 2012. Valvottu koevapaus-uhka vai mahdollisuus? Opinnäytetyö rikosseuraamusala. Laurea ammattikorkeakoulu: Vantaa.

Vuokko, A., Juvonen-Posti, P., Kaukiainen, A. 2012. Työttömän työ- ja toimintakyvyn hyvä arviointikäytäntö terveydenhuollossa. TOIMIA/ Työttömien toimintakyky asiantuntijaryhmä.

Vähäkoski, R. 2008. Valvottu koevapaus miesvankien kokemana. Opinnäytetyö. Yamk-koulutusohjelma, terveyden edistäminen. Laurea ammattikorkeakoulu: Vantaa.

Warpenius, K., Holmila, M., Tigerstedt, C. toim. 2013. Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print - Suomen yliopistopaino Oy: Tampere.